

www.rusynacademy.sk

ЦІНА 18 КОРУН

RUSYN 5/2005

РУСИН

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС

Русиньскый язык в світлі першых змін правил правопису

В януарі 1995-го року був на Словенську кодифікований русиньскый літературный язык, сформований на основі єдного з русиньских діалектів. Были вытворены штандартны нормы русиньского языка про Русинів на Словенську, котры ся по кодифікації стали офіціалным (штандартізованим, кодифікованим) языком Русинів на Словенську. Были выданы **Правила русиньского правопису** (1994) і **Орфографічний словник русиньского языка** (1994), найголовнішов задачов котрых было: на основі писма (графіки) і правопису (орфографії) предложити системный опис графічных средств, котрыма ся фіксує примарна реч, то є звукова подоба языка, чім ся вытварять єго писемный прояв. Од самого зачатку при кодифікації правил русиньского правопису сьме ся старали притримувати як сучасных трендів модерной лінгвістики, так і виходити з овірених принципів правопису інших славянських языків, главно фонемного (фонологічного) принципу, подля котрого кождей фонемі (ці ей звуковій реалізації) одповідать окрема графема. І кідь бы ся автономія графічної системи в порівнаню з фонемнов системою віділа дость значна, і так обидві тоты системи все будуть творити цілостну систему, бо то суть, властно, все два варіанти єдної системи.

Віриме, же **Правила русиньского правопису** успішно выповнили свою задачу в становліню основных правил русиньского правопису в области графічної фіксації устного языкового прояву, хоць наісто не были бессспорны ани бесхыбны.

Правила правопису і орфографічний словник сьме все од самого зачатку кваліфіковали як єдну з першых спроб знормованя писемного прояву, зато в многих аспектах небесспорну. Было нам ясне, же многы правила і установліня будуть потребовати далше доповніня, зміны, глубше розскртыя або і цілком іншый приступ к дакотрым явам. Зато сьме просили вшитых читателів русиньских текстів розлічного характеру, слухателів русиньского говореного слова, вшитых тых, што люблять русиньске слово, русиньскый язык, абы нам заганяли свої припоминки, свої увагы ці думки о проблемах языка, свої предложія і уточніня, котры будуть вдячно прийаты і максімально об'єктивно осуждены. Пришло їх выше пятьдесят і за вшитыкы вам барз красно дякуєме. І з них видно, же проблематика літературного языка, языковы нормы не суть про нас рівнодушныма, не є нам єдно нелем што пишеме, але і як пишеме.

Над проблематиков змін сьме ся задумовали дость довго, бо причін к тому было тых много. Мы од зачатку стояли на позиціях, высловлених уж у вступнім слові правил, же многы наші положія і установліня не суть доконаны, же ся мусять поступні выліпшовати і доповняти, або к дакотрым находити цілком іншый приступ при їх рішю. Може сьме не были цілком пере-

свідчени, ці є уж 10 років дость на то, жебы ся зробили в правилах даякы радикалны зміны. Многы узнаваны языкознателі нам радили почекаити тых 10 років, главно на реакцію молодшого покоління, про котрых властні тоту норму твориме, про котрых був акурат того року закінчений ціл учебників од першой аж по девяту класу основных школ і про першу аж черверту класу середніх школ. А їх погляды сьме до увагы брали, бо бы сьме хотіли, жебы ся їм наш і їх язык любив.

Далшый проблем реалізації змін вивставав і вивстає (а мусили сьме сі го перед змінами выяснити), **ці брати до увагы тзв. цілорусиньскый аспект**, інакше повідже не – ці брати огляд на інші варіанти русиньского языка (підкарпатський і лемківський), **або позерати на нашу норму лем з нашого аспекти**. Бо хто добрі познать наші правила, так знає, же мы там маєме дакілхо одказів на тзв. цілорусиньскый аспект. Кідь го не будеме брати до увагы, розділы міжді нашыма нормами ся будуть збішовати. Лемже мы чім далє тым вецє пересвідчени, же Русины бы мали мати

• Обалка нового учебника під назвов *Русиньскый язык в зеркалі новых правил (ред.: русиньского правопису) про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*.

снагу зближувати ся а писемный прояв є к тому найпригодніший, зато бы ся мали догоднути спочатку хоць лем на єднакій графіці а поступні і на орфографії. Хоць дискусії о єдиній русиньській правописній нормі ся зачали іщі в самых зачатках возродного процесу, по резолюції з 1. языкового конгресу перестали, бо вшитка енергія ся концентровала на приправу окремых регіональных норм. Аж по вецє як 12 роках тот самый вопрос є настоленим знова. До жывота го навернули практичны потреби в подобі сполочных русиньских проектів, де ся выжадує мати єдину правописну норму. Такий проблем ся в посліднім часі рішав у Празі 5. – 6. юла 2005 на коференції під назвов **Русины в новій Європі: Єдина**

Європа – єдине русиньске писмо, і на языковім семінарі в Ужгороді 13. – 14. юла 2005.

Были і далшы проблеми, які нас стримовали од штонайскоршых змін в правописных нормах, як напр.: **акредітація штудійного програму русиньского языка і культуры на Пряшівській універзіті**, без котрой бы ціла робота над языком страшила змысел. Без высококваліфікованих одборників, лінгвістів-русиністів робота над языком не є можна і т. д.

Беручі до увагы спомнянуте, **языкова комісія при Одділіню русиньского языка і культуры Інституту народностных штудій і чуждих языків Пряшівской універзіты вирішыла реалізувати в правилах русиньского правопису дакотры зміны, повный список котрых найдете в публікації *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*** (авторы: Василь Ябур, Анна Плішкова, выдав: Русин і Народны новинки, Пряшів 2005). **Правила суть платны од 1. септембра 2005 про вшитых ужывателів кодифікованого русиньского языка на Словенську.**

Теперь собі укажеме на дакотрых конкретных прикладах, што ся в правилах правопису змінило:

1. В области графіки главно зміна настала в тім, же до азбуки (алфавіту) сьме доповнили іщі єдну букву – **ѣ** (твердый знак), котра має функцію розділового ці розділюючого знаку і служить на сігналацію йотації тогды, кідь ся префікс (предпонка) кінчить на парну подля твердости/мнякости согласну фонему в позиції перед йотованов букв, напр.: зъявити ся, зъїднати, одъїти, адъютант, конъюнктура, розъярити ся, безъядровый, інъекція і т. д.

До той области можеме заділити і часточну зміну значія йотованой буквы „ѣ“, значія котрой ся розшырило іщі о єдну функцію. Подля новых правил правопису ся тота графема вжывать тых на сігналацію мнякости согласных в позиції по парных по твердости/мнякости согласных согласных фонем (т, д, н, л, с, з, р, ц, дз), напр.: дідо, діти, ділити, ліс, літо, німый, сніг, сіно, бісїда, тіло, тїнь, дївка, цїловати і т. д. Выяснять ся так часты недорозумліня у высловности многих слов (напр.: дім, стіл, літера, ніж, ніч, ріг, сіль, сігнал, зіпс, ці, цїтрон і т. д. – высловность согласных в позиції перед „ѣ“ є тверда), і в значіно дакотрых слов тіпу: ніс (носа) – ніс (минулїй час од нести), ліс (на лісованя даякого матеріалу) – ліс, рік (рока) – рік (мин. час од речі) і т. д. Тота функція сігналації мнякости была однята букві „ѣ“, котра по парных по твердости/мнякости согласных фонемах сігнализує лем твердость передстоячей согласной, напр.: тіп, дім, ніс, ріс, сіль, ті (тобі), ці і много далшых прикладів.

2. Многы зміни настали в області формотворіння, з котрых хочеме спомнянути хочлем слідоучі:

а) творіння імперативу часослов із закінчінєм основы теперішнього часу на збіг (групу) согласных флективнов морфемов **-ий** (місто **-и**), напр.: верний, бухний, прийдий, вийдий і т. д.;

б) імперативнов частков 3. особи едн. і множ. числа буде лем частка **няй** (а не най), напр.: няй чітать – няй чітають, няй співають – няй співають і т. д.;

в) **най-** буде лем суперлативним префіксом (префіксом найвишшого ступня порівняня), напр.: найліпший, найтонший, найміцніший, найшумніший, найвеце і т. д.;

г) часослова типу **чітати, співати, мішати** і т. п. мають в 1. і 2. особі множ. числа рівноцінны двоякы форми в стягнутій і в нестягнутій подобі: **чітаме/чітаєме, співаме/співаєме, чітате/чітаєте, співате/співаєте** і т. д.;

г') часослова типу **мати, знати, давати** мають рівноцінны двоякы форми: **маю, масш, мас/мам, маш, мать** і т. д.;

д) парадігма назывників (субстантивів) была доповнена о тіп - **условіє, язычіє** і др., а парадігма придавників (ад'єктивів) о тіп - **материн, тютчин, сестрин** і т. д.;

е) часослова на **-овати/-євати** мають рівноправну дівочу форму: **дякую/дякію, організую/організію** і т. д.;

ж) рівноправныма ся стали двоякы форми основных містоназывників (прономін) на означіння 3. особи: **він, вна/она, вно/оно, вни/они**.

3. Часточно ся змінив правопис графемы „ѣ“ в тім змыслі, же в чужозязычных (перевзятых) словах як на абсолютнім зачатку слова, так і в позиції по гласных місто буквы „ѣ“ ся пише споїня **й + о**, напр.: йога, йогурт, йод, йот, йота, йотація, йотований, йон, Йосиф (і Іосиф), Йосафат (і Іосафат), Йолана, Йордан, майор, район, майонеза і т. д. В чужозязычных словах як в середині слова, так і на кінці слова пишеме намісто „ѣ“ в позиції по гласнім „і“ споїня **і + о**: міліон, патріот, шпіонаж, Ріо Гранде, радіо, Токіо і т. д.

4. В новых правописных нормах суть признаны еднako нормативныма форми слов:

а) з алтернаціов звуків **У/В, О/В** тіпу: упасти/впасти, ужывати/вжывати, умерти/вмерти, утечі/втечі; оженити ся/вженити ся, оперти ся/вперти ся, доокколо/довкола і т. д.;

б) назывники, придавники (часточно і часослова) із зачаточныма (ініціальныма) фонемами **О, У** і з протетічным (представным) **В**, напр.: облак/воблак, осінь/восінь, отава/вотава, огласки/вогласки, острый/вострый, огник/вогник, ухо/вуху, узкий/вузкий і т. д.;

в) назывники, часослова (і іншы части речи), в котрых ся по старій носовій фонемі заховала двояка высовность: память/памнять, мясо/мясо, вымя/вымя, мывчати/мнявчати і т. д.;

г) девербативы з епентетічным (вставным) **Л** і без нёго, напр.: выступліня/выступліня, представліня/представліня, ословліня/ословліня і т. д.

5. Многы зміни настали в правописі єднотливых слов, напр.: (кедь) → кідь, кідьже, (кебы) → кібы, кобы, (нич, ничего) → ніч, нічого, (нигда) → нігда, (видіти) → відіти, ненавідіти, (меджі) → міджі, (ничіти) → нічіти, ніщіти, (витати) → вітати, (висіти) → вісіти, (Христос) → Хрістос, (личко) → лічко, ліце, (штири) → штирі, (причина) → прічина, (Кирил) → Кіріл, кіріліця, (директор) → директор, (Рім) → Рим, (Африка) → Африка, (Аргентина) → Аргентина, (родичі) → родічі, (письмо) → писмо, місто/місце (рівноправна двояка подоба).

Як з уведженого видно, доведна вшыткых змін было зроблено коло 30, што є дость великий засяг до дотеперішніх правил. Ту треба признати, же сьме мали приготовлєных веце алтернатів, як напр. зміну правопису інфінітиву, дакотрых суфіксів, флексій, зміну закінчіння основ дакотрых тіпів слов і т. д. Але наконєць, виходячі з ту спомнянутых на зачатку прічин, сьме ся прихилили к предложеній алтернативі віруючі, же може выліпшыти дотеперішні правила а єдночасно дакус наші норми прибіжить іншым варіантам русиньского языка. Надїєме ся, же теперішні норми будуть прияти з таким порозумлінєм і приязнєм, як і перше виданя наших правил. Допереду Вам, вшыткым ужывателям новых правил правопису за тото дякуєме і тішиме ся на Ваши далшы припомины і рекомендації змін, заміряных на выліпшованя наших сполочных правил правопису.

ПгДр. Анна Плїшкова

Материнський язык Русинів в освітнім системі СР по році 1989

(Выступліня на конференції к 110. юбілею основаня Грекокатолицькой руськой учительской семінарії і 80-рочу купліня Руського дому, Пряшів, 1.10.2005)

Історія європейских народів документує, же вирішалным атрибутом при взнику і формованю і далшім єствованю многих народів є язык. Язык є нелем інструментом многоаспектного дорозуміваня і думаня, але через нёго ся заховують і традиують духовны способности і витворы минулых ґенерацій. Через язык ся в минулости і в сучасности рішшили і рішати многы проблеми народного, культурного і політичного живота. Зато є логічний інтерес каждой народной як і меншинових комуніт забезпечіти якнайшырше вжываня і фунґованя свого материньского языка.

З лінгвістичного погляду вшыткы языкы, вжываны од народжіня конкретнов ґрупов людей, мають єдну цїну. Вшыткы суть логічным, коґнітивним комплексом, способом выразити хочякы думкы і концепції, правда лем тогды, кідь ся достаточо робить над култівованєм і творінєм новых – главно лексичных – языковых інструментів. Уведжена конштатация цалком логічно ся односить і на материнський язык Русинів, котрый главно по 1989 році, вдяка змінєній сполоченсько-політичній ситуації в Европі, зазнає визначный розвой а по кодифікації (1995) находит свою реалізацію в розлічных сферах културно-сполоченського живота даной народности: школьській, медіалній, конфесіоналній, літературній, умельській. Тот момент позітивно позначив і уровень народної свідомости Русинів, што практично документовали декларовавши русиньску народность і материнський язык при посліднім списованю людей в СР у 2001 році.

Слїдоучі ефектнов впливу материньского языка русиньского на уровень народної свідомости Русинів

через окремы сферы єго фунґованя, становили сьме, же найвпливнїшыма суть сферы конфесіонална і школьска. Выслїдки списованя людей документують, же в селах, де діє священник решпектуючий народностный характер вірників Русинів, і де в школі ся учить материнський язык русиньский, там жытельство ся у бівшій мірі наворачать ку своїй традиційной народности і языку. Зато з погляда народної перспективы Русинів є важне, жебы якраз тым сферам давала омного бівшу увагу як сама комуніта, так і штат, а в припадї конфесіоналной сферы і обидві церкви выходного обряду – грекокатолицька і православна, ку котрым ся Русины переважно голосять. Проблематиков фунґованя русиньского языка в школьській сфері по 1989 році ся будеме занимати в слїдоучіх рядках.

Русиньський язык є заведжений до освітнього систему в СР од школьського року 1997/98. Ёго уведжіня до практикы выходило з Концепції школованя дітей обчанів Словенской републікы русиньской народности, яка акцептовала основны прінципы алтернативной освіти і сполоченську пожадавку на освіту в материньскім языку.

Уведжіня русиньского языка до школьського систему подля Концепції ся мало зачати од матерьских школ (МШ) з выховным языком русиньским, котры мали взникати на основі жадостей родічів. Наперек тому, же предположіня к тому были і суть, затоже в многих селах з перевагов по русиньскы бісїдуючого жытельства ся як выховний язык паралельно зо словенським вжывать тж русиньский, офіціально в СР доднесь не екзистує ані єдна МШ з выхов-

ным языком русиньським. За неповніня приятої Концепції можуть так родічі, як і компетентні інституції, які даному проблему не приділяють достаточну увагу і не поважають за важне тот крок реалізувати. Внаслідку того діти родічів СР русиньської народности ся в сучасности виховують, так як і до року 1989, в матерських школах з офіціальним виховним языком словенським або докінця українським, хоць в общім ся знає, же тот практично фунґовав і перед роком 1989 максімально в єдній МШ – в Пряшові. Думаєме собі, же є то проблем, котрым бы ся мали занимати і зряджователі школок, т. є. Сільскы уряды, главно в селах з перевагов по русиньскы бісідуючого жытельства. Даний став очівидно корешпонує і з неприязнов ситуацій при вихові педагогічных работников про МШ в регіонах з домінанційв по русиньскы бісідуючого жытельства. Наперек тому, же Концепція в своїх перспективних замірах раховала з їх приправ в рамках дакотрой середньої педагогічної школы в Пряшівскім краю, але ани в тім пунктї ся ей цілі наповнити заты не подарило.

Прецізнїше ся споминана Концепція реалізувала в сфері основных школ. Становлєвала – на базі інтересу родічів – в ОШ створити класы, респ. ґрупи з навчанєм русиньского языка, де бы ся вшыты предметы, окрем материньского языка, учили в языку словенським в згоді з пропонованым учебным планам.

Перед тым, як вивчованя русиньского языка было уведжено до школьного сістему, в СР ся реалізували дві сондованя інтересу родічів. Перше в 1994 році было заміряне на становлїня інтересу о вивчованя в 2. класі ОШ. Реалізувало ся посередництвом представителів *Русиньской оброды* і ей членської бази. В тім часі інтерес о вивчованя русиньского языка мало 251 школярів. Друге, деталнїше сондованя проходило зачатком 1996 року посередництвом Школьных справ выходного Словенска в регіонах, де подля списованя людей з 1991 року была найбївша концентрація русиньского жытельства – в окресах Бардієв, Гуменне, Свідник, Пряшів, Стара Любовня, Вранов над Топлєв. Сондованя было розділене на дві часті:

а) на становлїня інтересу родічів при записі дітей до 1. класы ОШ, при котрім родічі были інформованы о можности заведжіня русиньского языка до ОШ,

б) на становлїня інтересу родічів уж школоповинных дітей од 2. по 8. класу ОШ.

Выспїдки сондованя указали, же в 47 селах і містах в 57 ОШ мало інтерес о вивчованя русиньского языка 582 школярів, з чого виплинула потреба тісної сполупрацы Міністерства школства СР зо Школьскыма справами при гляданю реальных можностей заведжіня русиньского языка до ОШ. 12. юна 1996 в Бардієві была робоча стріча заміряна на рішїня організачно-педагогічных проблемів заведжіня предмету русиньский язык і література до ОШ. Выходивши з нерівномірного інтересу в селах і в ОШ, были прияты слїдуючі критерії:

а) завести предмет русиньский язык і література лем на І. ступінь ОШ, бо про тот были виданы і приправлены на Школьных справах учебники,

б) створити класу в рамках єдного річника або інтеґровану ґрупу з річників І. ступня в мінімалній кількості 6 школярів,

в) кінцєм авґуста або зачатком септембра (1996) зорґанізувати одборно-методічний семінар про учителів, котры мають інтерес учіти предмет русиньский язык і література.

На основі приятых критерій і высше споминаных сондовань і по схвалїню основных школьских документов русиньский язык ся міг зачати учіти в 12 ОШ. Але практичне рішїня проблему в реальности не было аж таке успішне як сіґналізовало сондованя, бо русиньский язык у школьскім році 1997/98 ся зачав учіти наконець лем в 4 ОШ в Міджілабірцях і в Свіднику, што прямо корешпондовало з впливом культурно-освітної роботи *Русиньской оброды* в тих регіонах, яка ту мала визначну членську базу. Анґажованость ей окремых членів ся наконець стала вирішална як при vzniku далшых основных школ і гімназій з навчанєм русиньского языка, так і високошкольської інституції (1999) Інституту на-

родностных штудій і чуждїх языків на Пряшівській універзіті (ПУ) з Одділінем русиньского языка і культуры.

В сучасности ся предмет русиньский язык і культура як неповинный учіть в 9 основных школах і в гімназії в Міджілабірцях, як повинный в 1 ОШ (Шаріський Щавник), а як проглублена (респ. росшырююча) форма штудія – на ПУ. Найчастїшым проблемом, який навчаня од самого зачатку спроваджать, є недостаток кваліфікованых педагоґів, бо аж од школьного року 2003/2004 до практики приходять першы абсолвенты ПУ кваліфікованы і про даний предмет. Споминана некваліфікованость ся доднесь рішїть орґанізованєм курсів русиньского языка про учителів ОШ і СШ почас літніх вакацій раз за два роки.

Шпеціфіков дотеперішнього навчаня русиньского языка в 1. – 4. класах є то, же переважно як неповинный предмет ся зачинать учіти аж в 2. класі. Місто азбуковой алфабетизації, школярї у 1. класі практикують основны формы комунікативных способностей (бісїдованя, порозумлїня, читаня і писаня) на базі словенськофонного „шлабікаря“ і латиніки, што значіть, же материньский язык з коґнітивного і психологічного аспекту у свідомости тых школярів має лем другорядну позицію. Тоту позицію підсилює тых факт, же материньский язык ся – з єдиним вынятком – учіть лем як неповинный предмет, зато на нєго не ходять ани вшыты учні той самой класы. Такий є выспїдок рішїня родічів школярів.

Вивчованя русиньского языка на І. ступню в актуальных учебных планах про ОШ є розложено до трьх варіант:

– першый говорить о вивчованю неповинного предмета,

– другый рахує з двойгодиновов дотаційв тыжденно,

– третій в першых двох річниках рахує з двойгодиновов а в 3. – 4. річниках з тройгодиновов дотаційв тыжденно.

Подобно про 5. – 9. річники мож выуживати вшыты три варіанты, лемже в практиці фунґує лем першый з них. Тото саме слїдуєме тых в планах гімназіальных.

В припадї універзітного штудія проглублена форма штудія даний предмет класіфікує до категорії повинно волительных, што значіть, же по єго выбірі штудентами ся про них стає повинным і творить інтеґралну часть штатных заключных экзаменів; штуденты мають тых право зволити собі з даного предмету тему діпломовой работы.

На основі повідженого можеме конштатовати, же русиньский материньский язык в порівнаню з далшыма сполоченськонаучными предметами в школьській практиці в сучасности має лем периферну позицію, што логічно выкликує вопросы о єго перспективі. В інтересі єго захованя, подля нас, є важне, жебы ся в першім ряді в практиці змінив приступ к нєму і жебы з неповинного предмета ся перетрансформовав до категорії навчаня материньского языка як повинного в регіонах з над 20-процентнов русиньсков комунітов. Але тот ціль ся дасть досягнути лем путєв сістематічної культурно-освітної роботи міджі родічами школярів, бо, выходивши з Концепції, така трансформація може настати лем з їх згодов.

(Закінчіня в далшім ціслі.)

• Єдна з найліпшых учителєк предмету русиньский язык і культура – **Мґр. Івета Мелнічакова**, котра тот предмет учіть на Основній школї на ул. Коменського в Міджілабірцях од 1997 року. Фотка: **А. З.**

Русини і Українці на Словенську і меншинова політика в роках трансформації (2)

(3 виступління на конференції в Старій Лесній 15. юна 2005)

Українська культура була предці релативно в ліпшій ставі, а то дякуючі о штось высшим дотаціям і векшій адъюстованости пресы і підпоручючіх інституцій. Наперек тому, тогдышній председа СРУСР П. Богдан выголосив, же кідь ся ситуація в тім огляді не зліпшисть, оберне ся українська репрезентація на загранича.

За даного ставу ся в рамках русиньской і україньской меншины реалізовали ай пробы етабловати ся на політичній сцені. В январі 1995 vznikла *Піддуключьяńska демократична громада* (ПДГ), в програмі котрой было заставати ся за інтереси жытельства северыходного Словеньска україньской орьентації. В январі 1996 в Братіславі vznikло *Здружїня інтелігенції Русинів Словеньска*, яке ся выділило з *Русиньской оброды* і дале сполупрацювало з нѣв. Зародком русиньской політичній партії мала быти *Charta Ruthenorum 2000*, котра vznikла в марцу 1996. Русиньска політична партія наконець не vznikла а ПДГ, котра ся в 2003 перетрансформовала на *Регіоналну політичну громаду Выход*, має скоріше лем формальний характер.

В тім часі ся выострили спори міджі репрезентаціями Русинів і Українців на Словенську. СРУСР, так як *Чемадок*, *Културный союз Булгарів* і *Чеський сполок на Словенську* в юні 1996 высловили неволю з народностнов політиков влады і зо способом фінанцованя меншинових култур. Русиньска репрезентація протестовала протів заведжіня терміну „Русини-Українці“ з тым, же такой етнічній мінориты нїт. Критізовала тых то, же українська народностна культура діставала систематично высшы дотації як русиньска, хоць Русинів є подля списованя людей вѣце. Наприклад в роках 1995 – 2001 Русини дістали о 9, 7 мїл. Ск вѣце як Українці, хоць їх число было іщі раз таке. При річных дотаціях тот розділ є 1, 4 мїл. Ск.

Уж кінцѣм 1994 року, а іщі вѣце в далшій періоді міджі вышшыма урядниками владных інституцій, які одповідали за реалізацію меншиновой політики, была пропагована ідея, же, глвно з практичных причін бы мали русиньскы і україньскы організації при просаджованю своїх пожадавок поступовати єднотні. В юлі 1996 року підпредседа коалічній влады Й. Калман з тым цілѣм зорганізовав стрічу представителів обидвох боків. Хоць дефінітивно ся не договорили, був приятый компроміс. *Русиньска оброда* і *СРУСР* устами своїх представителів высловили желаня, абы Русини і Українці на Словенську ся взаємно на атаковали, а в інтересі реалізації културных цілів поступовали єднотно.

Зато же дакотры посередници недостатчно знали проблематику, владны представителі даколи поужывали неточны формулації, што викликало недорозуміння. Таким способом од них вышла формулація, же ту іде о єдну меншину з двома языковима варіантами, што викликало, глвно з боку Русинів, велику неволю. Подражджене выголошіня тогдышнього ведучого представителя русиньской меншины на Словенську, председы Світового конгресу Русинів, Василя Турка, же влада „трапно імпровізує“, до певной міры одповідало правді.

Барз важно приступали тогдышні школьскы органы к вопросу выучованя русиньского языка в школах, в котрых сі то родчі желали. Хоць ся робив моніторинг, были пририхтованы учєбники і добровольници з рядів учітелів, школьскы уряды інструовали директорів основных школ нескоро. Выучованя неповинного предмету *русиньский язык і культура* ся так зачало аж в 1997 році, а то в 4 школах в окресі Міджілабірці і Свідник. Звышыты їх число ся не подарило выразным способом. Знижує ся ай число школ з українським языком вычованя, затоже не є інтерес родічів.

Народностна політика влады *ГЗДС*, *СНС* і *Здружїня робітників Словеньска* ся не змінила ани по вольбах в 1998 році, кідь ОСН выголосила *Рік людських прав*. Наопак влада прокламовала „охрану словенських інтересів“ і продовжовала в зачатім тренді, котрый ся проявив наповно в пропозиції закона о комуналных вольбах Тоту пропозицію Уставный суд нескорше означив за протуставну. Окате протіменшинове заміряня закона кінця викликало інтервенцію високого комісаря ОБСЕ про народностны меншины Макса ван дер Стула. Хоць од 1. фебруара 1998 року набыв учінок *Рамковий договор Рады Европы о охрані народностных меншин*, але влада уж передтым пріяты законы і крокы, котрыма окліщовала права меншин, не ревідовала.

Выразна зміна одношіня влады к меншинам настала по вольбах в 1998 році, кідь ся частѣв шырокой коаліції стала і *Партія мадярьской коаліції*. Перша Дзуріндова влада в роках 1998 – 2002 ся снажила направити деформації з минулости. В першій

ряді ся зробила реконструкція *Рады влады про народностны меншины і етнічны группы*. Принесла зміцїння впливу представителів меншин на укор владных урядників і репрезентантів *Матиці словеньской*. Правны рамки поставлїня народностей зліпшило пріяты *Закона о вжываню языков народностных меншин* ч. 184/1999 Зб. з. в 1999 році і *Европской харты регіональных або меншинових языків* у 2001 році.

Од 1999 року ся підняли дотації културы меншин о 30 %, а в одношіню к Русинам докінця о 100 %. Русиньскы і україньскы організації так дістали приблизно по 5 % з цілої сумы пінязей на тот ціль, котрый був наконець скорочений із 50 мїл. на 46 мїл. Ск. Вышка фінанчній підпори ся поступно стабілізувала і вѣце одповідала условіям і потребам меншин.

Влада М. Дзурінды єднозначно мала мандат направити кривды, што были зроблены меншинам, котры запрічилини популістичны маніры Мечіаровой влады, але не нашла дость одвагы перекрочіти тїнь, котрый на меншинову політику метав народный аспект штатности Словеньской републіки. Хоць мала певный політичний потенціал, не одважыла ся росшырити простор на активіты етнічных меншин, а так реално посилнити їх лояльность. Тыкала ся то русиньской і україньской меншины.

Зміцїння позиції меншин на Словенську по вольбах 1998 викликало природне підвишіня активності русиньскых і україньскых організацій, котры хотіли в новых условіях посилнити, респ. росшырити свої позиції. Тото принесло ай векшы розопрі міджі україньсков і русиньсков меншинов, глвно перед списованѣм людей. Цензус в 1991 році указав, же в демокрації настало розділїня народности, а то так, же векшина ся приголосила к русиньській народности. Хоць ся чекало, же евентуално далше підвишіня кількості Русинів піде переважно на укор Словаків, потенціалне зменшіня кількості Українців бы тоту часть жытельства могло важно позначіти.

З того титулу, наперек амбівалентным выголошіням, было ясне, же ініціатива взыку руху *За утриманя єдности народа* выходила од представителів україньской меншины. Вів єй ку тому і факт, же ай тоты представителі меншины, котры ся в 1991 році ідентіфіковали як Українці, бы могли під впливом новой ситуації, активіт русиньскых організацій ці родинной і сполоченьской среды свою первістну позицію переоцінити. В тім змыслі просаджовали пожадавку, абы в листах списованя были Русини і Українці уведжены доведна як єдна народность.

Представителі русиньской меншины таку ініціативу одшмарили як пробу захранѣвати українську меншину з помочов Русинів і зорганізовали резолутну протікампань, котру вело *Здружїня інтелігенції Русинів Словеньска*, *Русиньска оброда* і іншы русиньскы активісты, а то ай з помочов споза границь. Підкреслѣвали, же русиньско-українська меншина неекзістує а в тім змыслі надале ся дожадовали самостатного высыланя про Русинів в Словенськїм розгласі. Ініціативу україньской репрезентації наконець одшмарила і влада СР з тым, же народностна приналежность є слободна воля чоловіка.

Пятый, дотеперь послідній період реалізації меншиновой політики, ся зачав менованѣм другой Дзуріндовой влады в 2002 році. В одношіню к меншинам не таїла свої амбіції росшырити і зліпшити правны рамки їх поставлїня в сполочности.

В програмівім выголошіню ся влада завязала к практичній реалізації *Европской харты регіональных або меншинових языків* і к пріяты окремых законів о охрані етнічных мноріт і о фінанцованю културы народностных меншин. Конкретнов задачов в тій області было забезпечіня освіты дітей в русиньскім і ромскім языку. В 2002 році влада фактічно сповнила лем єдну скорішу обіцянку: зачало ся самостатне высыланя Словенського розгласу про русиньську меншину.

Неспокійность представителів русиньского руху викликало запізнїня пріяты владного наряджіня, котре актуалізує супис сел з вѣце як з 20-процентмы подїлом меншиного жытельства подля списованя людей. В них ся може подля закона поужывати меншиновий язык на урядах. Русини такий поділ здобыли в далшых 23 селах, а їх число ся в порівнаню з 1991 роком росшырило із 68 на 91 сел. Покрышло о Українців, так число таких сел ся знижыло з 18 на 6, т. є., о 12 сел.

В рамках легіслативы був в маю 2004 року схвалений закон ч. 365/2004 Зб. з. о єднакім заобходжїню в дакотрых областях і о охрані перед дискримінацієй і о зміні і доповнїню дакотрых

законів (тзв. антідискримінаційний закон), котрий наказує зневыгоднювати жителів ай на основі расового, народностного чи етнічного поводі. Новелізацію языкового закона з 1995 року парламент не схвалив, а веце припоминок мала влада ай к пропозиції закона о фінанцованю культуры народностных меншин. Установила мінімалну граніцу штатной дотації на 0, 15 % прийму штатного розпощу, але подля погляду експертів, не ґарантує об'єктивності вирішования і незалежності фінанцованя од штатной моцї.

В обцім мож конштатовати, же влада проґрамове выголошїня на тім полю дотепер не сповнила. Страта парламентной векшини є в тім плані лем другоряднов причінов. Даякы крокы к росшырїню і зліпшїню легістлативных рамок меншиновой політики владна адміністратива зробила, але дискусія о пропозиціях ся все одкладовала а їх фактичний обсяг був перед громадов затаєным. Освіта в русиньскім і ромскім языку, наперек дословному завязаню ся влади, тыж не была заведжена.

Обидві меншини ся в несугласї і в отвореных протестах говорили в двох припадах. Першым была гіперболізована кавза коло перемістїня редакції Народностно-етнічного высиланя Словенського розгласу з Пряшова до Кошіць в 2003 році. Другым проблемом є неперестанна критіка верхности ґрекокатолічкы і православной церкви за, подля них, словакізацію вірників, котрой посуджїня ці рішїня не є в компетенції штатных урядів.

Кідь хочеме об'єктивно оцінити народностну політику Словенської республіки односно Русинів і Українців за послідніх 15 років, треба увести ай ей позітива а неґатива, котры характеризують каждую сполоченську роботу. Якбач, найвеце евідентным є факт, же рішїня впроєсїв обидвох меншин досправды не належало к пріорітам владной політики, а зато не мало адекватный концепт ани векшу інтензіту. В основі одповідало уровни оперативной работы і тиску, котрый обидві меншини, шкода, же з опачными векторами, доказали розвинути.

Треба але признати, же выштыкы словенскы влади, і хочь з розлічнов охотой і транспарентностєв, акцептовали екзистенцію і права Русинів на Словенську. Єднаку позицію мали ай орґаны в Мадярьску і Польску, але не є то в середній і выходній Европі

самособов. Владны місця декларують право обчанів голосити ся к русиньскій народности наперек діпломатичній сназі України, котра одшмарює русиньську народность. З друго боку, признавали права ай той части меншини, котра ся голосить к Українцям, а то із выштыкма з того виходячіма наслідками.

Треба оцінити, же штатны орґаны, але ани політичны партії і рухы ся не мішають до русиньско-українського ідейного і політичного конфлікту, а при рішїнях ся снажать респектовати обидві платформи в єднакім мірі.

Правда, меншиновой політиці словенських влад мож з погляду Русинів і Українців много доганяти. Часто ся преферує мадярьска і ромска меншина, а меріторне рішїня проблемів споминаных народностей ся одкладать. Неспокійность є з приділіванєм дотацій на народностну культуру і з приступом к рішїню проблему выучованя русиньского языка, але ай меншинового школства в цілім. На місцю є тыж критіка штатных інштитуцій за преферования економічної і адміністративной выгоды перед традиціями рішїня проблемів, але і за якусь легковажность при оцінєваню і одсуваню проблемів.

Проґноза розвитку русиньской і української меншини на Словенську є в сучасных условиях неясна, зато же ей взорка обсягує много незалежно перемінных велічін. Єй оптимістичный варіант, якбач, залежить од того, ці і як скоро ся в нашій сполочности, а т. є. і в народностній політиці, будуть поужывати уж выкушаны прінципы, котры принесли много доброго в країнах западной Европы: просперіта, толеранція і право.

Основным условієм ся днесь указує якраз господарський розвиток, котрый бы скінчив час рєштрічкной політики, хочь фінанцій на підпору культуры етнічных меншин нїґда не буде дость. Свою роль може зограти ай європска інтеґрація. Підсвідомость європанства заложене не на неґації, але на певній сумаризації народных ідентіт, може зменшыти, а може ай позбавити напєтя деформуюче міджіетнічны односины в обцім, а позицію Русинів і Українців окреме. Але найосновніше є то, абы до меншинових проблемів штонайменше засягвала політика, а жебы ся стали, помы мож, лем доменов права.

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

Вызнамны діятелі і меценашы Русинів в русиньских культурно-освітних обществах в Руськім домі в Пряшові в міджівойновім часі

(Выступлїня на конференції к 110. юбілею основаня ґрекокатолічкы руськой учительской семінарії і 80-рочу куплїня Руського дому, Пряшів, 1.10.2005)

Яка то історія поучна! З нєй мож черпати мудрость свого народа, але і поучити ся на хыбах іншых. Кідь ся днеська задумєме над визнамыми представителями русиньской культуры в міджівойновім часі, стоїме в обдві перед їх енциклопедичными знаньями. Довольте ся нам ходем счастья дотупити їх творчого постаменту, спомнянути ці на них і подяковати їм посмертно за їх бессмертны діла.

Хто ся ходем дакус интересує культуров Русинів у міджівойновім часі, дасть нам за правду, же здалека то не був легкий час про наших людей, кідь было треба твердо обстоєвати культуру, традиції, язык свого народу. Властно, коли тот час був про нашу родину приязный? Ай кідь по роспаді Ракусько-Угорська vznikать Чеськословенсько, і славянскы народы, міджі нима Словаки і Русины собі выдыхли од мадярьского утиску. Обидва тоты народы в минулости боєвали за свої народностны права, але в новых условиях місто мадярьских школ на русиньских селах отворяють ся словенскы школы. Зато нашы предкы, векшинов інтеліґенція, ґрекокатолічкє духовенство ся пустило до боя за обгаєбу національных прав свого народу. Ці не найвыразніше за тоты діла ся засаджує політичний орґан Русинів *Руська народна партія*, яку з центром в Пряшові очелює адвокат Антоній Бєсکید. Єй ідеї в в культурній области підпорили такы особыности, як: Віктор Берецький, Владимир Туркиняк, Михал Попович, сенатор Юрій Лажо, Петро і Іван Жыдовскы, Федор Дуфанець, Михал

Вацлавский і іншы. З рядів духовенства ся презентовали такы особыности, як: Николай Бєсکید, Еміл Нєвицький, Осиф Войтовіч, Теодор Богданый, Теодор Ройковіч. Як зазначає у своїх *Споминах* священник Теодор Ройковіч: *„На тоту роботу потрібны были пінязі, было треба ходити міджі народ, піднимати національне самоусвідомлєня, а то зато, бо ся знеужывало списованя людей... жебы было менше Русинів, было треба забранити денаціоналізацію! Передым з боку Мадярів, а теперь была снага пословенчїти наших простых Русинів в карпатских горах“.*

Як выпливать з повідженого, настала нова ситуація про Русинів, они сі были свідомы того, же што сі не выбуюють, то не будуть мати. Представителі русиньского народа порозуміли, же треба заложити і культурны общества, котры бы помагали хранити інтереси Русинів. І так в маю 1923 vznikать *Руський клуб*, установуюча громада якого была в просторах ґрекокатолічкького єпископства з поволінєм тогдышнього єпископа Діоніза Нярадія. Были прияты і першы *Становы*, котре схвалило Міністерство внутрішніх діл Чеськословенської республіки в Празі, під ціслом 15.188/928/5. (Архів Міністерства заґранічных діл ЧСР-РПА, Прага, ч. 176/327/1927. Возник клубу спроваждали великы тяжкосты. Ёго членове ся не мали де стрічати, не могли орґанізовувати систематичну культурно-освітню роботу міджі Русинами. Клуб не мав сполоченську салу, де бы ся могли ёго членове зыйти. Наконєць тогдышні членове клубу

зачали рішати ситуацію так, же ся обернули на ґрекокатолічкьких священників, учительів у церковных школах і на жменьку інтеліґенції Пряшівської єпархії, жебы ся зложыти на купно властного дому. Яка прекрасна ідея! На першый погляд фантастична, але нєнє-реална. Ку тым найініціативнішым, котры ся заслужыли о ей реалізацію, належить Іван Кізак, учитель ґрекокатолічкы учительской семінарії в Пряшові, Теодор Ройковіч, тогдышній парох в Лютині, і іншы. Вдяка куплїню будовы на тогдышній Масаріковій уліці ч. 62 од ґрофа Дежефія, могла ся наповно розвинути благотворна і достойна культурно-освітня работа в *Руськім клубі* і в *Обществі Александра Духновіча*, што было заложене в 1924 році. Робота просперовала, главновдяка діятельству секцій, бібліотек, філіалок общества, што робили по русиньских селах на выходнім Словенську.

О людєх, о котрых ту буде бісїда, може сьє уж не раз читали в розлічных добовых новинках і часописах, календарях, а може суть міджі нами і такы, котры не мали можность іщі спознати тых визначных діятелів і меценашів русиньского діла в міджівойновім часі. Не зато, жебы не хотіли, але минулый режим неґовав дану проблематіку, зато ани в школах не мала своє місто. Часы ся давно змінили, также мож направити, што ся дасть. В послідніх 15-єх роках, главно з пера Мрґ. Гавриїла Бєскида, ці ПгДр. Михала Поповіча ся мож было дізнати о нашій минулости, о забытых сторінках культурно-національного живота, о особыностях,

котры властным рукописом ся підписали під розвинутім культурно-освітній роботы як в містах, так в бідных, затуманеных русиньских селах выходного Словеньска, які ся все находили на периферії інтересу властимущих. Нараз ся там зачали закладати філіалки *Общества Александра Духновича*, бібліотеки, зачав ся у школах учіти русиньский язык. Світло приходило з Пряшова, конкретно з *Руського народного дому*, при котрім успішно діяв *Руський клуб* і *Общество Александра Духновича*, які ся старали о економічны і культурны діла Русинів. Уж было де ся сходити, уж была стріха над головами. А то было основне. Як добрі, же наші попередники зачали ставляти свою роботу на міцнім фундаменті, а тов, без спору, была будова *Руського народного дому* і традиції Русинів. Обидва тоты компоненти не могли бы вытриснути до успішної подобы, кібы не приложили руки к ділу конкретны люде. Люде із своєв бесхыбнов моралков, яснов націоналов орьєнтацій, а в непосліднім ряді христіане, про яких честь, доброта, характер, но предовшыткым віра в Бога є на першім місті. Про такы знакы характеру жертвовали пінязі і свої творчі сили на благо свого народу.

Меценашы... Котра доба бы їх не знала? В такой або сякій подобі. Все были і будуть, поky культура буде на хвості інтересу штату. Незалежно од добы, в котрій ся находить. В споминанім міджівоиніи часі якраз коло *Руського клубу*, *Общества Александра Духновича*, а пак коло *Руського народного дому* ся групували особы, які выразнов міров позначили історію русиньской освіты і культури. Ку таким наісто належаты Іван Кізак, Теодор Ройковіч, Сімеон Смандрай, Алексей Ільковіч, Теодор Дуфанець, Штефан Гойдіч, Іван Гендер, Алексей Фариніч, Осиф Збіглей і іншы. Вшыткы тоты панове, люде з великим „П“ не сановали свої сили, а нераз і грошы, жебы помогли Русинам культурніше жыти.

Наша тема нияк раз не претендує на вычерпаность. Є намного шырша, а чекать на своє подробне справованя. З того місяця тяжко розваджати детално о каждім споминанім представителіи нашой культуры. Доволиме сі лем коротко, в основных чертах увести факторы, котры детерміновали жытот того-котрого русиньского добродителя.

Іван Кізак, першый председа *Руського клубу* аж до своєї смерти в 1929 році був председом ай руського культурно-освітнього *Общества А. Духновича*. Всесторона особность. Народив ся в 1856 р. в Пакостіві, окр. Стропків. По скінчіи духовной семінарії в Ужгороді, був священником у Буківці. Знамый був як дрігінт кафедрального хору в Пряшові, був учітелём руськой учітельской семінарії. Ангажовав ся як автор русиньских учебників, молитвеників. Выдав *Букварь для народных школ епархії Пряшевской*, *Читанку*, був заставителём коло 20 календарів. Писав стишкы, повіданя сатіричного характеру, наприклад: *Русин з розкошу*, *Волча правда*, *Щастливое порося* і іншы. Тримав ся народной русиньской платформы.

Выділять ся своєв духовнов работов великий добродитель і покровитель Русинів **Теодор Ройковіч**. Народив ся в селі Шома в 1877 році. Быв выховлєваным в русиньский дусі, і хоць ёго мати была Німка. По скінчіи теологічных штудій в Пряшові і Будапешті наступив за священника до Дячова, а пак до Лютины, де пережив 25 років.

Отець Ройковіч ся проявив як великий організатор. Як председа *Руськой на-*

родной рады, яким ся став по Антонієви Бескидови, бо тот одышов за губернатора Підкарпатской Руси, навижив коло 50 русиньских сел, де ся интересовав соціалнов і культурнов ситуацій наших людей, а подля можности многым поміг. Якраз він ся заслужив о купліня *Руського дому* в Пряшові. *Русское слово*, ч. 4 з 1925 року пише: „Крылошанинови Др. Іванови Кізакowi і священникови Теодорови Ройковічowi в Люціні ся подарило купити од графа Е. Дежефія дім з назвов „Русский народный дом“. Покупка дому стояла 280 000 Кчс.“ В споминаных новинках отець Ройковіч ся обертать на Русинів в ЧСР і на Підкарпатю, а тых на Русинів в Америці, жебы підтримали своїма фінанчыныма жертвами тот будучий центр культурно-національного діятельства Русинів у прашівскім регіоні. Як русиньский патріот сам фінанчно підпорив купліня *Руського дому*, будованя памятника А. Духновича в Пряшові, оформив і на *Грекокатолицьку руську гімназію* в Пряшові. Як ся уваждать в документах, по знамім Пряшівскім соборі був інтернований до Подолинця, Глоговця і інде. Умер у Пряшові, де є і похований.

Інтереснов поставов того часу є **Сімеон Смандрай**, священник, великий добро-

- Обалка Русиньского народного календаря на рік 2005, де є погляд на чело будовы юбілєйного Руського дому — 80 років од ёго купліня. Шкода лем, же по пятёх календарях на другый рік не выйде далшый, бо Міністерство культуры СР на ёго проект не дало фінанції.

дитель Русинів. Народив ся в 1874 р. у Высланці. Теологічны штудії скінчив в Будапешті. Першов ёго фаров были Телепівці. Быв віцедиректором богословской семінарії в Пряшові, каноніком прашівской капітулы. Фінанчно і морально підпоровав Русинів по час свого перебуваня в Америці. До Пряшова ся вертать в 1926 році і за два roky ся стає ректором богословской семінарії з титулом протоіерея.

Сімеон Смандрай по навернутю з Америки ся успішно запоує до работы в *Руськім клубі* і *Обществі А. Духновича* при *Руськім народнім домі* в Пряшові. Він є єдным з організаторів збудованя монументального памятника А. Духновича в Пряшові. По смерти Івана Кізакa ся стає председом обидвох обществ при *Руськім народнім домі* в Пряшові, активно бере участь на днях руськой культуры по русиньских селах і містечках выходного Словеньска, організує читалні по наших селах і містах. Сімеон

Смандрай був честным доживотным председом.

Активно робив в *Руськім клубі* і в *Обществі А. Духновича* при *Руськім домі* в Пряшові **Штефан Гойдіч** — педагог, церковный і сполоченьский діятель міджі Русинами. Народив ся в селі Цігелка, Бардієвского окресу. Быв учітелём *Грекокатолицькой півцєучітельской препарандії* в Пряшові, де учів ай руський язык. Вів кружок А. Духновича, який актівізовав молоды літературны силы. Окрем своєї педагогічної работы заслужив ся о заложіння общества *Пчолка*, редаговав *Русское слово*, календарь *Наше отечество*, писав много статей о будителіи А. Духновичови. Він выдал книжку *Ты еси Петр* і ряд учебників про церковны школы. В акції „П“ був пронаслєдований. Умер в 1968 р. Ёго порох ся покоїть на прашівскім цінтерію.

В плеяді визначных представителів русиньской культуры в міджівоиніи часі не мож не спомняти такы мена, як **Іван Гендер-Суходольский** — педагог і культурно-освітній діятель. Народив ся в 1879 році в Абові, в Ракуско-Угорьску. По роспаді монархії іде учіти до русиньского села Чабины в Чеськословеньску. Учів на *Грекокатолицькій руській препарандії* в Пряшові повных 25 років. В 30-х роках ся став председом *Союзу руських учітелів*, який зограв визначну роль в бою за руськы школы. Іван Гендер був сполуавтором меморанда в ділі закладованя руських школ в русиньских селах. Внаслідку новой політики зачав ся учіти руський язык місто словеньского наперд в Чірчу (1935) а пак в 63 русиньских селах. Занедовго в Міджілабірцях была отворена *Руська міщанська школа*, а в шк. р. 1936/1937 і *Грекокатолицька руська реална гімназія* в Пряшові. Іван Гендер активно робив в обществах при *Руськім домі*, ведно з Іваном Жыдовським отворяли читалні по наших селах. Він є автором історічної повісти *Петро Грїбуняк*. Як свідчать жыючі памятникы, іщі у 80-х роках мож было найти гріб Івана Гендера в Пряшові, але кідь не був хто зплатити за ёго місце спочінку, так до ёго гробу і до гробу ёго жены были похованы іншы люде. Што ся стало з остатками! Не знати.

Одісею свого жытота пережив ай **Алексей Фариніч**. Народив ся в Бехерові, Бардієвского окресу. Скінчив руську гімназію в Мукачові і выштудовав руський язык на Карловій універзиті в Празі, де редаговав про русиньских штудентів часопис *Молода Русь*. В часі перебуваня на Підкарпатю выдал книжно повіданя *Оцілєва ружа* і збірку стишків *Снопик*. По окупації Підкарпатя Мадярами Фариніч переходить жыти до Пряшова і стає ся в роках 1945 аж 1953 директором руськой гімназії. В часі культу особы був арештований і неправом обвинений, з чого ся не міг спамнятати до кінця своего жытота. Умер в 1991 році в Пряшові, де є і похований.

Высланка, Шома, Цігелка, Бехерів, Пакостів. То суть села, які дали визначных діятелів русиньской культуры. Вдяка належить споминаным і ту неспоминаным, які ся заслужили о купліня *Руського дому* в Пряшові. Приложили руку к ділу в часі, в котрім жили, а то з надієв, же охаблять того сокровище русиньской культуры в добрых руках. Днесь сьме щастны, же дім ся навернув Русинам. Є на нас вшыткы, абы сьме достойно продовжовали в традиціях, які нам зохабилы великы добродители русиньской культуры з міджівоиніи часу. Охабили нам тот дім на вічну памятку. Честь їм. А нас чекать работа обгаїти їх діло.

Сестры красы...

Є щастєм знати красно співати. Є то щастя нелем про тебе, што спів слухаш, але ай про того, што співать. А які нещастны суть люде, незнали співу. Бо чоловік – то не птах, же лем вылетить по першыраз на конарь, а уж світ веселить. Людський спів так як музика, ся рахує міджі високошности духа. Спів ти може помочи у тяжкім положіню, ку слызам тя привести, же възыхнеш. Не віруєш? Так послушайте тріо сестер Гаркотовых. Я о них аж стих написав, так ня знадобыли добров волѣв.

Тріо сестер Гаркотовых

*Першый, другый, третій голос –
Рената, Мартіна, Аня.
Што голос, то повный колос
З поля на мене співаня.*

*Душить ся смык, іскрять струны,
Явор скручать ся до мушлі,
Чуда творять руки Анны,
Кідь вна возьме до рук еуслі.*

*Чути в тім свершыків з Бескідів,
Сола невиданых птахів,
Я чув їх і к тому відів
Й навсе буду памятати.*

Мы ся попершыраз з тріом сестер Гаркотовых стрітили на акції Співы мого роду в осени 2004 року. Акцію організує Русиньска оброда у Пряшіві, а хрестныма родічями того обдивугодного діла окрем председнічкы Анны Кузьмаковой є ай дірігент інструментального музичного тілеса Соколей у Гуменнім Мірослав Кереканіч, родак з Калной Розтоки коло Стаціна. Тогды на концерті выступило коло 40 молодых участників і нееден з позерачів собо повів: „Так тото чудо стоить зато відіти“. Што выступ од тых десятирічных аж по двадцятників, то музичный талант.

А потім выступило тріо сестер Гаркотовых. Сала при їх співі перестала дыхати. Чути было лем рітмічне дурканя людських сердець, і тых, што співали, і тых, што слухали: кідь заспіваш од сердця, твій спів перейде до думкы далшых людських створінь і чоловік таку красу надовго запам'ятать.

Одкы ся взяла ваша воля на спів, дівчата Гаркотовы? Як ся то вшытко зачало?

22-річна Аня, середушня із сестер, є найбільшдлывіша, штудує у 4. річнику Факульту гуманітарных і природознавчих наук Пряшівской універзیتی комбінацію музична вихова – педагогіка. Повідать так, же в минулости у Снині уж была організована подобна преглядка молодых співацькых талантів – Співать подвігорлатьска долина. На ній вступили до того музичного світа, без котрого бы всі три не были тым, чім суть. Наймолодша Рената, теперь вісімнадцятрічна студентка Середній здруженой школы в Снині, выступляла тогды в дїтській категорії соло, а Аня із найстаршов сестров Мартінов творили дуо (Мартіна того року скінчила

Факульту гуманітарных і природознавчих наук Пряшівской універзیتی). Як тріо выступляли по першыраз у 1995 році на Маковіцькій струні. Уж є тому 10 років. З дїтей ся стали молоды, розкошны дівкы, які зачінають раховати свої животны успіхы, што ся їм уж выповнило, што бы іщі хотіли досягнути, яку животну долю бы найрадше хотіли зажыти.

Успіхы приходжали і приходять. У 1998 році у змагані Співаючі родини в Гуменнім доведна із няньком і матірїв дістали 1. місце. У 2003 р. сестерське тріо ся стало лавреатом Маковіцькой струны в категорії тріо. Порадовали ціны пороты, ціны позерателів. І в преглядці Співы мого роду суть каждый рік оцінены, і то саме в огляді Земплін шьпіва і гуторі. Неиде ту лем о ціны, иде о все новы співанкы, о далшы технічны фінесы голосового опанованя ай тых найтяжшых співанок. А співанок ся набрало за тоты роки тільки, жебы з них уж была може ай слухна казета. Тото ся тріу аж сние. Неиде ся міджі русиньсков елітов чоловік, жебы їм сповнив їх сон? Шмарив бы тым златый пінязь до народной касы.

Така мода настала, же скоро на каждый селі ся організує властный фестиваль. То добрі, бо де бы ся тоты молоды таланты, хоровы „тілеса“ могли презентувати? Бывать то парадна преглядка. Такий є сучасный тренд нелем на русиньських селах. Окрем масовости, треба глядати ай елітну музичну грамотность, яка служить прикладом. Таким колективом є, безпохыбы тріо сестер Гаркотовых.

Они вшыткы кінчили основну умелецьку школу в Снині, а то гуслеву класу, хоць середня Аня ходила ай на гармонію. Мартіна з Анєв штудіум музики продовжыли на высокій школі, што є на їх выступлїнях видно. Они ай грають на гуслих в оркестрі М. Кереканіча. Аня є докінця переднічкова, т. є, прімашков. Ласку ку співу перебрали од родічів. Мати Аня, родачка з Збоя, коло Уліча,

як школярка співала у колективі Чергівчан в Бардієві. Отець Василь має голос од природы, як звін, бо пив новоселіцьку воду, што вытїкать спід Кременця, де ся сходять три граніці. Він довго співав і в сининьскім квартеті Ціроха. Природнє, же ку музиці пригынав і свої дівчата. Не вшытко ішло спочатку легко. Каждє з дівчат мало свої крізовы і радостны часы, але є то за нима. Они знають, же кідь не будуть денно холем годину ся занимати співом ці гранєм, так не буде ани успіхів, ани властной спокійности.

Велика то шкода, же не маме ани єдного репрезентативного модерного музичного тілеса, же не є композиторів на популярну музику, ани текстарів із добрыма модерными текстами. Дівчата Гаркотовы бы собі радо заспівали нелем фолклорный матеріал, але і популярну музику. Часто творять властны тексты, обявляють забыте, як наприклад у співанці Чопнарєва рука:

*Чопнарєва рука, як в лісі трепета,
Другым не наплїє, лем до свого рота.
Наливай, наливай, чом бы-сь нам не налляв,
Ты за палїночку грайцарика не дав.
Грайцарика не дав, лем ї сам напалив,
Жебы другим людем головы пошалив.
Чопнарю, чопнарю, будеш бановати,
Кідь ты будеш другим головы шалїти.
Чопнарєва жена, як ружа червена,
Їє палїночку зрана до вечера.
Наливам, наливам, чом бы-м сі не влляла.
Тадь я за мужїчка чопнаря дістала.*

Тріо сестер Гаркотовых із Снины є прикладом высокій музичной культуры, яку досягли вдяка родічовській старослывности і властной робітности. Де є талант, треба бо плекати і розвивати од першых кроків. Родина Гаркотовых то порозуміла. Віриме, же прийдуть новы таланты русиньской культуры і тоту покладніцю, до котрой внесли сестры Гаркотовы свій златый пінязь, будуть наповнєвати новыма музичными монетами.

• Успішне тріо інтерпреток русиньських народных співанок – (зліва доправа) Анна, Рената і Мартіна Гаркотовы зо Снины, котре ся все добре запрезентує на вшелияких конкурзах.

ПгДр. Отто КОСТЕЛНІ, к. н.

Істориків одказ сучасности

(Рецензія публікації Николай Бескид на благо Русинів)

Цалком нагоднo ся мі дістала до рук невелика публікація **Николай Бескид на благо Русинів**, котра того року вышла у Видавельстві Валерія Падяка в Ужгороді. На 177. сторінках автор приближує круг науковців, але і русинській громаді жы-вот і роботу визначного публіциста, історика першой половини минулого стороча. Книга мі заімпоновала такої напершыраз, а то главно вдяка графічній управі А. Зозуляка.

Зоставителєви Мґр. Гавриїлови Бескидови, потомкови того визначного русинського роду, подарило ся пропорціонално скомбіновати веце жанрів доведна, котры послужили як видарена форма презентації той визначной особности. Праві зато особностный і ідейный портрет Николая Бескида, але і єго професіональний профілі впливають на читателя публікації безпосереднє і правдиво. Помагають тому і видарено доповнені ілюстрації, котры докреслюють нелем професіональний, але і особный, родинный жы-вот Николая Бескида.

Вступна штудія *Жы-вот і творчость Др. Николая Бескида* ппедставлять читателєви строгый животопис і науково-публікачну роботу Н. А. Бескида. Тот період є розділений до двох етап: тзв. мадярський період (1903 – 1918) і період од взнику Чеськословеньска (1918) до року 1947. І хоць діло Н. Бескида бы мож было деталініше періодізувати, тоты два періоды в основі суть одразом фактів. Автор характеризує Бескидовы історичны, історично-літературны і лінгвістичны активіты, але і сценарі ку фільмам з набоженьсков і історичнов тематиков, котры, на шкоду діла, не были нігда реалізованы.

Основну часть публікації (стор. 24 – 112) творять урывкы з автентичных работ Н. Бескида, котры читателєви доволюють спознати дакотры єго погляды і приступ ку історії Русинів, ку русинській літературі і културі. І хоць о їх вибірі мож все дискутовати, в основі Гавриїл Бескид ся ту цалком добрі зорьєнтовав і выбрав тіпичны урывкы і належно пестры. Навеце, вибір був выразно лімітований становленим розсягом публікації з оглядом на фінанції.

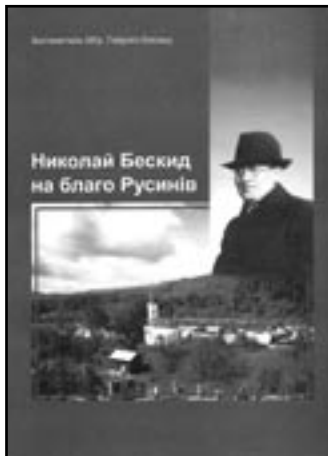
До якоїсь міры мож полемізувати о тім, ці было треба

перекадати до русинського языка тексты, котры были публікованы в карпаторуськым языку (М. Мальцовска), ці ся тым не нарушила автентичіта діла. Читатель, котрый знать списовный русинський язык, предці порозумить і карпатський верзії руського языка, тым скоріше, же публікація была написана про читателів на Закарпаті. Поки іде о Словеньско, може бы мало векший ефект переложыти споминаны урывкы до словеньского языка і так бы вышли в двоязычній подобі. Правда, наісто і ту мали свою роль фінанчны можности.

В части *По науковых форах* суть публікованы одборны матеріалы, з котрыма выступили С. Конечні, В. Хома, Т. М. Поповіч і М. Дронов на науковых конференціях у 2003 році. Важным є факт, же приносять нелем доповнюючі інформації о жы-воті і роботі Н. А. Бескида, але обсягають і оцінюючі погляды. В капітолі *Прилогы* суть вшелякой сорты матеріалы, які створюють ефект нееднородности, но, з другого боку, мають свою доповнюючу і інформативну функцію. Генеалогія роду Бескидовых служить на орьєнтацію читателя, зато мала быти на зачатку, не на кінці книжки.

Як назначив едітор в прологу, публікація нам нукать лем куртый погляд на особность Н. Бескида як історика і народного будителя Русинів. Деталішня аналіза єго работы і єй одказ про сучасників выжадовали бы собі намного обемнішу публікацію. Наперек тому, сповнила свій ціль ходем тым, же вказує на проблемы Русинів в ретроспективі. Факт, же Русины в середній Европі і днес часто переконують проблемы, котры їх трапили в минулости, не може быти нагодным. Выжадує собі зроби-ти серьезну аналізу і поучіти ся з минулости. Тото є одказ історика Русинів про сучасность.

Выдана публікація **Николай Бескид на благо Русинів**, то був добрый крок, за котрый треба Г. Бескидови і цілому реалізацному тіму подяковати. По першім кроці бы мали наслідувати далшы. Віримо, же найдуть потрібну підпору, жебы далшы публікації уже русиньскы ентузіасты не мусили выдавати самы, за властны фінанції, як то было в тім припаді.

• Обалка недавно выданой рецензованой публікації зоставителя Мґр. Гавриїла Бескида – Николай Бескид на благо Русинів (Видавельство В. Падяка, Ужгород 2005).

Анна ГАЛЧАКОВА

Стишкы мої, стишкы...

*Стишкы мої, стишкы,
Самы ся пишете,
Вы з мого серденька
Денно ся ліісте.*

*Од мала-м зведаво
На світ позерала,
Задумовала ся,
Одкы-м ся ту взяла.*

*Барз єм ся тішыла,
Же не єм ту сама,
Же ту повно дітей,
Братя, нянько, мама.*

*З каждым єм ся знала
Покамаратити,
Одмала-м тужыла,
Велє ся учіти.*

*Як єм мала папірь,
Хыбыло мі перо,*

*Як было і перо,
Было мі весело.*

*Вшытко єм хотіла,
Такой записати,
Што повіє брат, нянько,
Баба а ці мати.*

*Ай ся посмівали,
Же што у тім віджу,
Же так міцно рада
Над книжочков сиджу.*

*А я із книжочков
Нераз і заспала,
Пок єм біровала,
Затля єм читала.*

*На нашім дворику
Все было весело,
Даколи спів летів
Ай на ціле село.*

*Як єм мала девять,
Умер мій нянічко,
Затихли мі уста,
Поблідло мі лічко.*

*Тяжко-м розуміла,
Же уж не мам няня,
Же буду сидіти
На порозі сама.*

*Нянько ся ізо мнов,
Барз мало натішыє,
Має лем тридцятьштирі,
Як зо світа пішов.*

*Часто ся мі здало,
Же коло ня сидить,
Же єм го віділа,
І він мене видить.*

*Завіділа-м дітям,
Як ся з нянем вели,*

*А як сі крачали,
З родічом весело.*

*Довгий час перешов,
Покля єм ся нашла,
Аж як єм коровкы
Попід яркы пасла.*

*Раз так якось зрана,
Дістала єм дяку,
Співала-м весело,
Співанку даяку.*

*І моя мамочка
Ся барз зрадовала,
Бо она уж о ня
Тыж старости мала.*

СТРІЧА З НИКОЛАЄМ ДЗУРІНДОМ

• Хотів бути урядником • Не дав ся купити ани за 100 000 • Перше його учительське місце було в Брусніці
• Був пронаслідований за русинство

Як уж писали Народны новинки, 1. октября 2005 року в Руській домі в Пряшові був міжнародный научный семінар присвячений 110. річниці Грекокатоліцької руської учительської семінарії (академії, препаратії) і 80. річниці од купліня Руського дому од графа Дежефія. Семінар був і тым цінным, же на нім взяли участь і дакотры штуденты споминаной семінарії. Быв межди нима тыж взацный гость з навзацных – пан Николай ДЗУРІНДА, отець председы влады Словенской републики Миклаша ДЗУРІНДЫ. Ясно, же сьме такую визначну можность выужили і побісідовали сьме з ним в кулоарах дому.

• **Пане Дзурінда, як сі споминаете на свої дїтські роки, на свою родину, штудентські роки?**

– Я ся народив 4. 12. 1914 року в Завадці, Спїськово-Вовчеського окресу (кідь ся дожыю, та уж буду мати 91 років). Моє дїтство в Завадці было дуже пестре. Были сьме трьми брата. Кідь середущий мав 28 літ, гром го забив. Зістали сьме двоє з мамков. Я був наймолодший. Мамка была вдова. Я роздумовав о тім, як то она може выжити з господарства. Нияк раз ся не дало. Дуже ем роздумовав, як з біди выйти. В сиротський банці по отцїви ем мав 3 тисяч корун. На них тримаєв руку сиротський отець, який ся старає о сироты. Тоты грошы могли іти будь на купліня землі, або на школы. В тім часі, кідь дахто мав міцанку, міг быти урядником. І я сі думав, кідь буду мати міцанку, піду до уряду. Лемже я з міцанков скінчив, а 3 000 корун было мало, а мусив ем пожычіти 600 корун. Боже милосердіє было таке добре, же дораз ем був приятый до Грекокатоліцької руської учительської семінарії до Пряшова. До той школы ем сі пожычєв грошы од людєй. В 1939 році ем кінчив школу, а мав ем понад 10 000 корун дозгу. Тогды тоты грошы были далеко вышє, як теперь 100 000. Я тоты грошы мусив вертати. Кідь ем ішов до школы, я сі пожычєв 1000 корун, але не смів ем знати, же я їх мам в „кармані“ (кешені). Аж до Рождества. На Рождество ем ся выбрав доміє, а уж требало другы, также кажый рік я собі мусив пожычіти 3 000 корун. Бог був такый добрый, же я з банкы не мусив ніч жычати. Людє, котры ня із села познали, вірили мі, та мі пожычили. По школї я выштыко вертаєв. Я сі барз добры споминам на свої штудентські роки. Ішло то помалы, але істо. В школї владко выштыко проходило. Мав ем добру сплочность, добрых приятелєй. Мали сьме коведучачный колектів, то значить, же там были дївчата і хлопці, а в класі нашій сьме мали дуже добру сполупрацовнічку, кликала ся Аврелія, яка нам выштыко забезпечіла, што было треба. Мав ем ай двоєх найліпших приятелєв Михала і Василя, хлопців із Свідника і Медведжого, які были мудрішы і омного богатишы, як я, але сьме сі барз розуміли. Кідь ем ходив до Грекокатоліцької руської учительської препаратії, пришла за мноє єдна жена, а мі покулка, же істе дївча буде за мене платити, кідь сі ей по матурі возьму. Я ей говорив, же з тым не суглашу, бо не знам, яку буду мати маніру по матурі, а ці ся з тым дївчатєм зыйдеме. Міжди тым она бы ся могла ліпше выдати, як кобы пішла за мене. І так з того зышло. Кідь ем зматуроваєв, а на друэый день ем ся стрітив з єдным паном в Пряшові. Він мі погратуловаєв к учительєви. Із зачудованєм ем на нєго позерає – як вы, реку, о тім выштыкмі знате, кідь я вас не познам. Зась мі запропонуєв, же кідь сі возьму тоту

і тоту, та мі дасть 100 000. Я му на то повєв, же мам дозгы, перед собов военчину і мамку мам на старости. І так я на тых 100 000 не зареаговав, бо дївчину ем не познає. Хотів ем сам вернути пінязі, абы на мене жена даколи не кричала, же сі взяла жобрака і мусила за мене платити. І таке ем зажыєв.

• **Яка была ваша доля до скінчїню семінарії?**

– Моім першым учительським місцєм было село Брусніца при Стрпкові. Учєв ем там два роки, і дуже добрі ем ся там мав. Тогды зачїнала война, Німці напали на Советський союз, а тогды зачали підвышоваи плацу учителям. Я зачїнав з плацов учителя 645 корун. То був мізерный плат. Лемже поступно

• Русин із Спїської Новой Вси, родак із Завадки, нянько сучасного председы влады Словенской републики, Николай Дзурінда.

ся то зліпшовало. Жыв ем, був ем кантором і якось то ішло. По Брусніці два роки ем ішов на военчину, а уж ем мав згадзовано 600 корун на военчину. Теперь одказую молодым людєм, жебы не думали на дискотеки, але памятали на свою будучность, жебы од родічєв не жадали выштыко. Не выштыко мусить мати молодой чоловік. Ты собі зароб, і родічам дай... Оженив ем ся, кідь ем мав 34 роки з Марієв Капустовєв з Лесковя, окр. Спїська Нова Вес. Она учіла в Налепкові. Кідь ся іншпектор дізнаєв, же ся выдаєть за Дзурінду, дуже ей сановаєв, бо Дзурінду-учителья пронаслідовала ештебе. Хотіли, абы перешов на їх сторону, лемже Дзурінда не перешов на їх бік. Лем што сьме ся взяли, був ем переложєный із Завадки до Нижніх Репаш. Там ем лем школу перевзяєв, але не учєв ем. Нашли ся „добры людє“, же на окресный выбор страны у Спїській Новій Вси голосили, же Дзурінда написав стишок Русиньска зоря, котрый ся сплєєв на одпустах як маріаньска пісня. І так я був пропуцєный із школства а 14 років ем робив мімо школы. Єден член есенбе, што ня выштерєєв мі повїдає, же не є розрішене, ці буду учіти. Я му тогды повїєв: „Ани вы не учіте, а жыєте“. Робив ем на дружствє в Спїськїм Яніку як учтовник. Канцеларія была в старім каштілю, в цїмрі, в котрій половина підлогы была земля, а друга половина была занита підлога. Тото мі барз шкодило на голосовкы. Мусив ем одыліти гет. Не хотіли мі выплатити доволенку, не хотіли ня пропустити, аж лікарь потвердив мій став. Потім ем ся дістав до Нового домова (завод), до выробы

бутору, де ем робив три і пів рока. Але там був самый ацетон, який давали до машин Гакеман, котрый мі дуже шкодив. Отворили новыи желізнодорожный завод в Руднянах, де мі добрый комуніста нашов місто учовника. Зась ня пронаслідовали ештебаці, же як то, же є ся там дістаєв. Пришла Празька ярь, з нєв Дубчєк, і я по 14 роках дістаєв регабілітацію. Школство ня регабілітовало, але мусив ем підписати, же не буду жадати нагороду на плацу, што мі не была выплачена, ани за одроблены роки. Я був в мімосудній регабілітації. Доднєсь суднов путєєв тота регабілітація не перешла.

• **Были то животны тортурь. Здалека не солодкий живот. Як поживаете днєсь, пане Дзурінда, як отець председы нашей влады?**

– Жыю в Спїській Новій Вси. Хочу повісти, же перед пропуцїнем із школства ем учєв із жєнов у Спїськїм Штєртку пять років, окрес Левоча. В тім часі сьме сі купили у Спїськїй Новій Вси дім. Мали сьме 9 000, а требало 65 000. Із восьмох валалєв ем пожычєв грошы од 32 людєй, а то через банку, котры ем потім мусив сплатити. Мав ем четверо дїтей. Перша дїтина до рока вмерла. Зістали нам двоєми хлопці а єдна дївка. Мірослє є старший, Николай середущий, а дївка наймолодша. Мам радость із своїх дїтей. Найвєце ня тішишь то, же не крадуты, же од того мають чїсты руки. Нихто ім ніч не докаже. Кажда помста має свою награду. Тїшу ся на каждую їх навщїву, бо уж ем сам, без жєны.

Наша бісїда з паном Дзуріндом іщі могла продовжовати, і дізнали бы сьме ся іщі вєце, але мали сьме почливость ку єго ослабєным голосієкам. Інакше на свій вік вызерать барз добрі. Худкий, быстрый, як і єго сын Николай. Памнять му служить перфектно. Може зато, же ся кажый день умывають студєнов водєв? І хоць пережыєв круты часы, осуд го не зломив. Не був в ниякій партії, був сам собов, а днєсь, хоць зістав без своей жєны, є засыпанный ласков своих дїтей. За тоты великы дары дякує Божій Матєри і ангєлови хранителєви, святому Николаєви. Были сьме на то горды, же красно бісїдує по русиньскы, тадь є то нянько не будь-кого, а председы влады Словенской републики! Пан Николай Дзурінда ся за свою материньску бісїду не ганьбиты, а достойно выголошує, же кажый мусить знати, чїй є. „Я не забыєв і не забуду на свою бісїду“, додаєв.

Кідь сьме ся лучили, давали сьме поздраєвати єго сына, найвышшого представитєля нашого штату, який був і на кодїфікації русиньского языка в 1995 році в Братїславі. **Были бы сьме рады, кобы, при своей тяжкій і одповідній штатницькій роботі не забываєв на Русинєв на выходнім Словєнську**, на нашы Народны новинки, які тісно по революції взнили, як і часопис Русин, і на таких незамєстнанных Русинєв, як і авторка тых рядків. Сьме пересвідчєны о тім, же русиньска народностьна прєса мала бы мати своих профєсїональных робітників, як то было в часі влады Яна Черноурьского. Зато бы ся мала в тім одношїню змінити і політика. Просили сьме приговорити ся у сына. „Я му повим, кідь з ниму буду“, – одповіє нам пан Дзурінда. Наконєць сьме нашому вѣзцану сполубісїдникови зажелали, главно много здорєвья і радости з каждогоденного жывота.

Фотка: М. Дронов

Михаїл АЛМАШІЙ, Заслужений учитель України

Категорія краси у творчестві Духновича

Чоловіка видить Духнович не через призму соціального статусу, його положення в обществі, а у спектрі моральних цінностей, т. є. красу внутрішню, духовну. У термін „душевна краса“ Духнович укладає і віру у могутні сили народу. Як то сили народу? То є розум, глибокі душевні чувства, правда, справедливість, доброта, бо „где есть разум, там есть и свобода діл“ – каже Духнович. Свобода, на думку Духновича, тоже належить до категорії красоти.

Духнович не раз говорив, ош наше життя мало бы складатися из удовольствій. „Кой в жизни не удовольствовал, той не жил“ – убіждав нас Духнович. На превеликий жаль, Духнович мало зазнав таких минут, котрі бы принесли гому удовольствие і прикрасили бы його життя. Интересный момент: Духнович дуже глибоко розумів чувство душевної красоти як у епізодах свого реального життя, так и у моменты великого смутку за утраченим счастьем. И сеся душевна боль, уже сама по собі сильна, ищи бульше усилювалася складностями общественного живота. Можеме собі представити трагізм положеня Духновича, коли душа його была до основы спустошена. Нич не радовало його. Лем сердце не давало спокою, тревожно било, а думки вертали ся в далеке минулоє, коли ищи жила якась світла перспектива на простое людское счастье.

И завто Духнович ставить риторичный вопрос: Ко у сьому світі хоть мало счастливый? Ко має хоть маленькое удовольствие од життя у Карпатському краю? Сесі вопросы переносять Духновича у селянську глибину, де люде соединились из природов, из законами природы, май ціломудренными и справедливыми, хоть инколи и жестокими. И из позицій отвічати: май счастливый є селянин у простоті свого каждоденного живота. „Истинное блаженство лишень у бедного находится земледельца, кой куском бедного хлеба и студеную водицею доволен бывает.“

*Довольствие само собой
И нужды не знает;
Покойное сердце, душа
Ничто не желает.
Покойнее живет мужик
В соломенной хате,
Нежели пышный вельможа
В мраморовой палате.*

Природу Духнович называв храмом любви. Покореный прекраснов карпатських природов, Духнович способный изорвати их своих уст глибоко поетичні рядки, наповнені глибоким метафоричным содержанием:

*Восторжен як сивий сокол
На лазурні небеса
Довольствием восхищен весь
Благовонный воздух ссал.
Тут зеленая рошица,
Прохлаждающий лесок,
Білохребетны березки
Выливали вкусный сок.*

На тому фоні Духнович видить, як голуб из голубков, заботячися за потомство, бавляться у любов, „дзьобок дзьобочку прилучивши подружно ся витаяют“, „искусно гніздечко снуют“. А у даяких стихах Духнович кладе знак ревности межи любов до милої дівчини и любов до отчизны („Любов милой и отчества“).

У многих стихах на любовну тематику Духнович позирать на любовь как на прекрасное и благородное чувство, бо любовь – се категория красоты. Не без доброй, як у нас кажуть, білої зависти Духнович даколи говорив за тых людей, котрі уладили собі живот не по матеріальному богатству, а высокодуховно; высказовал глибокий смут, што його живот є лем самотность ченця-монаха, який нігда не пережив красоты Любви, земного людского счастья. Завто для Духновича счастливый є тот, „у кого красива жонка есть работна, тиха, незлобива“.

Попозирайме компоненты относительного счастья у розуміню Духновича (бо абсолютного счастья не бывать), яке нарожуєся у чоловіка од звязку из жунков. И туй порозумієме, ош красота людского счастья охоплює в собі и поверьхову красу (лице, тіло, одєжду, походку) и внутрішню красу, душевну (красні помысли, добрі желанія, душевна чистота). Краса чоловіка, каже Духнович, и у діяльности, у чесній роботі, не марнотратство, а діятельство на благо ближнього. Ідеальна жунка для Духновича є тиха, мирна, спокуйна, вірна, незлобива, из добрым нравом, покурна судьбі и вірна чоловікови. Есе ушитко складать велику гармонію красоты, красоты людского живота.

Личное счастья не склалося у Духновича так, як жадала його душа. Повнокровному людському счастью не судилося изповнитися, бо ушитко красное земное уходило од нього у міру його ухода из юности, де ищи было місто для любви, и была любовь до дівчини. Целібатство одказало йому у вшиткому, Духнович оказався у пліну безжонства, из якого не є освобождения. А людські жаданя и чувства были великі и глибокі. А од сього ищи булшими были його страданя од нереализованой любви, яка жила лем у помыслах и у самотному слезоточащому сердцу.

*О, уже нынѣ вижу,
Што без друга нѣт утѣх.
Як несчастній плінник выю,
Обрыдаю самотность,
Плачу, кричу, проклиная
Убігшую свободу.*

Якое сильное крещендо душевной боли: плачу, кричу, проклиная! Такое ото життя целібата, лишеного права насоложоватися благородными чувствами, прелестями людского молодого життя!

Из другого боку, яким глибоким лиризмом наповнены рядки стиха „Тоска на гробі милой“. У дусі народных традицій Духнович обертаться до природы,

абы утішити свою душу, вернуться до образу любимой колісь дівчини:

*Подувай вітрику,
Подувай легонько,
Най моя мила
Спочине тихонько.
Не дерзай віяти
На єй чорном гробі,
Чтобы твоя сила
Моей милой покой
Не поколотила.
Румяна розочко,
Тихо розвивайся,
На єй тяжкій гробик
Совсім не склоняйся,
Бо под ним другая
Розочка як ты
Вічно почитаєт
Лишена красоти.
Веселы птичечки,
Тихо щебетайте,
Над зеленым гробом
Опасно літайте.*

И се н є лем епізодом у житі Духновича. Думками и чувствами великого смутку за утраченом любовов наповнено сердце Духновича перебігом усього його життя. Його заповітним жаданьом было соединитися из своей милой и по смерти, про што каже Духнович у таких рядках:

*Жалобная душа
Тут будет стенами,
Тут я в смутной мысли
Непрерывно буду,
Пока ся не мину,
Пока ся не сбуду.
А коль я ослабну
От жаркой жалобы,
Вы братья помните
Мою страстную тужбу,
Учиньте послѣдну
Павшему ми службу.
При маленьком гробі
Яму ископите,
Сосхнутое тіло
При ней погребіте,
Изсѣйте памятник
В кожій смутной вербѣ,
Да будет свидѣтель
Двух сердец жалобы,
Да каждый увидя
Дерновий той покров,
Скажет пожалуй:
Се тут лежит любовь.*

Ци не є сесі слова доказом истинной красоты людских чувств?

Духнович до проблемы красоты подходит як філософ. Для нього красота – самое життя у всіх своих проявлениях. Айбо краса – то и любовь в майширшому розуміню сього слова: любовь до женщин, до природы, до искусства, до ближнього, до Бога... И коли говориме, ош краса спасе світ, то треба розуміти, ош она, краса, є залогом доброй перспективы життя людей на планеті. Де є любовь, там є благодать. Де є ненависть – там трагедія. Попозерайме на днешний світ. Ненависть, зрада, зависть, убийства, злодійства, лож. Куда іде світ? Ко його сохранить од біды?

Стріча з честным сыном Підкарпатської Руси

Місяць май є про мене найкрасшым місяцем року. Ёго краса є про мене, але і про тых, котры пережили войну, цінніша о розмір ослободжіня од нацизму, котрый перед 60-ма роками шырив ся Европов як холера. Май 1945 року значив про народы слободу, выкуплену тяжкыма жертвами. Слободу чекав і русинський народ, котрый тужив спокійно жыти на своїй території ведно з чеськым і словенськым народом, так, як то было по розпаді Ракусько-Угорської монархії і взникну першой Чеськословенської республіки. Не стало ся так.

І в тім році, при округлім 60-річнім юбілєю скінчіння другой світової войны медіі припоминали тот страшний про Европу період. В телевизії высылали множество документарных фільмів з войнових років і з першых днів по ослободжіню. Німці доказали об'єктивно документувати правду о звірствах німецького нацизму, але необольшевіцькы представителі демонштровали лем „чисту боєву славу“, кіла „орденів“ на грудях ветеранів войны. Ту і там неофіціалны особности спомняли в медіях о малых „грішках і хыбах“ сталінізму способом, як кібы шытко было дуже добре, лем „поливка не была досолена“.

Верну ся у своїх споминах до 1939 року, бо якраз з тым роком є звязана моя перша стріча з чоловіком, котрый був про русинський народ визначнов особностев. У спомнянотім році, скоро на ярь єм як 6-річний хлопчиско пришов із своїма родічима на грекокатоліцку фару до Лалова (коло Мукачова), де був священником Федор ЦІБЕРЕ. Там єм увідів і ёго брата Павла ЦІБЕРЕЯ, котрый дискутовав з невеликов громадov притомных. Мій отець, педагог русинської гімназії в Мукачові і пізніше єй директор, задавав Павлови Цібереєві вопросы і жыво з ним дискутовав. Я, єм малый дїтвак, єм заліз під стіл і там тихо слухав. Під столом єм збачив, же боканчі Павла Ціберея не суть еднакы, єдна мать намного грубшу талпу. Так єм „выслідив“, же тот чорновоłosый пан мать єдну ногу куртшу. Тым ся врыв до моєй дїтської памятки.

Зачала война, але мы надале ходили, хоць уж рідше, на фару до Лалова, но Павла Ціберея уж там не было. Ёго сыновці, котры были в моім віці, мі прозрадили, же „Палі -- бачі“ є у Лондіні і по войні їм принесе много дарунків. Войновы роки помалы плынули. Павел Цібере є член Бенешовой Чеськословенської влады в Лондіні, выналожив шыткы свої силы і ум на то, жебы по войні Русины жыли подля свого желаня ведно з чеськым і словенськым народом в єдній республіці. Тогды ани Павел Цібере, ани мої родічі не тямилы, же про цілий русинський народ намісто сна о обнові демократічного Чеськословенська і автономії Підкарпатської Руси настане необарбарство під фалошным геслом о „братстві і пролетарьскім інтернаціоналізмі“. Павел Цібере пришов у 1944 році з чеськословенськов делегаціев до Москвы. Ту была атмосфера переговорів міджі чеськословенськов делегаціев і советськыма партнерами напята. За слободу было треба платити...

В Ужгороді, Мукачові і в других містах Підкарпатя ся зачало голосно „шептати“, же Підкарпатська Русь буде советами анектована і „присоединена“ к Україні. По цілій Підкарпатській Руси были вытворены тзв. „народны“ выборы, котры выдали маніфест, же настав довгоочекований момент скінчіти з довгочасно несправедливостев і навікы ся знову соєдинити з роднов Українов.Приймийте нас, вірных синів і дівкы до своєї родины“ – такы просьбы вкладали до уст жытелів Підкарпатської Руси. Ціла трагікомедія навколо підписаня маніфесту делегаціями „народного wyboru“ ся одограла в мукачовскім кінотеатрі 26. новембра 1944 і была організована політорганамы 4. українського фронту на челі з плуковником Тюльпановом. Далшы актери были НКВД, дакотры містны комуністи. Сігнал на цілу інсценацию выслала Москва. Тзв. „маніфест“ давали підписувати жытелям Підкарпатя, хто не підписав, тому грозив Сібір. За столами сиділи часто пяны урядници і тым, котры не хотіли підписати, аргументуючі, же уж раз підписали в роботі, грозили і били їх. Підписы збирали докінця і по школах, де мусили маніфест підписувати малы школярі. Таким способом назбирали до кінця 1944 року 255 тисяч підписів а на ярь 1945 передали чеськословенськым урядам 355 тисяч підписів. У приложенім протоколі было написане, же шытко активне жытельство „Закарпатської України“ хоче ся споїти з матірєв Українов. Тогды ся по першыраз Русины дочеули, же

они не суть Русинами, але Українцями, бо за мурами Кремля „геніальный“ Йосиф Вісарьєнович Сталін знать цілком наїсто, кого треба зліквідувати, кого „воссоєдинити“, або кого „обдарувати“ другов етнічнов ідентітов. Так анексію назвали „знова воссоєдинение“, як кібы мы, Русины давно в часах, кідь слова Україна і Українець іщі ніхто ани не чув, то мы уже тогды з неіснуючим українськым народом „пили горілку“.

До такой атмосфери на Підкарпатській Руси ся вернув Павел Цібере. Мій отець як ся дочув, же ёго приятель ся уж вернув, такой ся выбрав до Лалова і росповів му, што ся дїє на Підкарпатю: – Павле, не є добрі. Вісарьєнович нас хоче „воссоєдинити“, наших хлопів беруть насилно до Червеной армады а котры ся добровольно приголосять до армады генерала Свободы, тым то не поволять. Дакотрых і заарештовали, ани їх близкы не знають, де ся хлопів діли. Громадно зачали людей арештовати і транспорты одправляють на Сібір...

Павел був іщі все оптиміста і повів моєму отцеві, же Бенеш го пересвідчовав, же Підкарпатська Русь зістане частєв Чеськословенська. Але на вопрос о автономії Підкарпатської Руси Цібере отцеві не одповів... Послїдня іскра оптимізму выгасла у Павла Ціберея не 26. новембра 1944, по інсценациі „воссоєдиніння“, але аж тогды, кідь улїці Ужгороду і Мукачова были выздоблены і чекали на свого президента Бенеша. Тот пришов лем по Кошіці і вернув ся назад до Прагы. Так зачала нова репресія жытелів Підкарпатя. Влада ЧСР уже рихтовала на 29. юна 1945 підписаня договору міджі ЧСР і СССР о переданю чеськословенської території Підкарпатської Руси Советському Союзу. Територія дістала штатут „Закарпатська Україна“. Так была завершена агонія Підкарпатської Руси і єй народа.

По стрічі з Павлом Цібереєм був директор русинської гімназії позбавлений своєї функції і дістав якесь підрядне місце в педагогічнім кабінеті. Терор продовжовав, людей зарядом арештовали, зато мій отець дістав страх і одышов до Прагы з тым, же родина прийде занедовго за ним. Але тот час ся продовжив на 10 років, кідь Сталін умер і до влады наступив Хрущов. Аж тогды могла моя мама з нами – трєма дітми одыйти та отцев до Чеськословенська.

Павел Цібере тых міг до половини 1945 рока одыйти до Чех а одтам до Англії, котру добрі знав, але він не хотів зохабити русинський народ ани свого брата Федора, котрый був тяжко хворый на діабетес і мав четверо дітей. Усвідомлєвав собі, же кідь одыйде, так то буде навсе. Осуд ся з ним але заграв трагічно. Ёго заслугов были ослободжены з концетрачных таборів тисячі Русинів, котры потім могли вступити до армады ген. Свободы і боєвати за ослободжіня од фашизму. До пекла гулагу, одкы Павел Цібере выслободив тисячі Русинів, у септембрі 1947 ся дістав він сам, означений за „англіцького шпіона“. При выслуку го страшно мучили а наконєць одсудили на 25 років концетраку. Условія в гулагу ся не дали вытримати, зато у писмі, адресованім Молотовови, з котрым ся Цібере особно знав, просив го, жебы ёго 25-річну кару змінили на трест смерти.

По смерти Сталіна був Цібере регабілітований. По девятєх роках жывота в гулагу му было „доволено“ учіти англїцькый язык і даякы другы предмети в народній школі десь на селі.

Од часів, коли єм як дїтвак у Лалові під столом собі запамнятав чорновоłosого хлопа з коротшов ногов, перешло дакілько десятков років. Судьба нам доволила ся зась стрітити у Братіславі, де сьме (я із своїм сыном Петром а Павел із братовов дівков) споминали на стары часы, кідь Мукачово было містом анекдот і фігльваня, але і на трагічну судьбу братів Цібереєвых.

Грекокатоліцькый священник Федор Цібере був арештований у 1949 році, нащастя сїбірського гулагу ся не дожыв. Тяжко хворый на діабетес умер в транзитнім арешті у Львові. Павел Цібере умер в роднім Залужі на Підкарпатю, де є і похований.

Трагедія братів Цібереєвых є трагедіев цілої Підкарпатської Руси. Світ споминать, аналізує звірства другой світової войны, котры суть про днешню генерацію мementом. А нам, Русинам, ся іщі бой не скінчив. Надале мусиме боєвати – за свою украджену ідентіту, за достойный жывет на родній землі, яку нам вырвали і одмітають вернути.

Володимир ТАНЧИНЕЦЬ

ДВОТОРЫ

Кар'єриста

Кар'єра му цімбор, жона тай любаска
Одно лиш гріє – за чинами вадаска

Пудхалим

Никат за началством, гне ся як лугер
Твердості не має пудхальмный флугер

Нечесный

Тко очі в бисіді з тобов одводит
Ид тобі дале вун біду приводит

Брехач

Вун ґазда слова, вбись тото ты знав
Учера дав ти го, а нині гет забрав

Брехні сотворяти, брехні розносити
То не міхы тяжкі на плечах носити

Брехня му гроші, золото, жита основа
Любаска му брехливе слово

Тко мече слово кулометом

У того правды вдна ґелета

Тому тко много троконит – не віруй
Бо вун в словах не знає міры

Песіміста

Тко реве, годы читая
Свою старость приближає

Не жалуй ся, не кликай сим нещастя
Роби як вул та будеш мати щастя

Боязливый

До буйкы левом вун хвалив ся
А в буйці в зайці превратив ся

Злодій

Не орав, не сів, смычив
На чужых городах всьо „позичив“

Скромный

В жытьови майже фурт быває
Тко скромный, тот велику душу має

Лінивый

Ци я дурный робити як калгозник
Вповів грубезный мафіозник

Вун хоче їсти шовдарь, солонину
Но за сесе не проробив и днину

Скупый

Скупый ми уповів – нас было двое
Што своє черево вун любить, а не мое

Закон жытя

Ты можеш жыти як си хочеш, брате
муй
Но як ты жив укаже погріб твуй

Обманщик

Коли ся сватав, хвалили го, мліли
А з жонов як зачав жыти родакы здуріли

Петро ТРОХАНОВСКИЙ

Одкрытя Памятника Никыфорови – Епифанови Дровнякови

„Ту был єм і буду!“

– такы слова, парафразуваны з Духновича, были по польскы і по русиньскы выписаны на шарфі з великим кошом польового квітя, што зложили го дві дівчата-Лемкыні при новоодкрытым Памятнику Никыфорови в Креници, дня 9 вересня 2005 рока.

Заправды никому в нашым роді не мож смільше, як Никыфорови, приписати тоты слова, што нибы застыли на його устах в німій бронзі. Роджений ту, в Креници, 21

• 9. септембра 2005 в Крениці був одгалений новый Памятник Никыфорови автора проф. Чеслава Дзвіґая. Святочны акт зреалізовав тогдовшній президент Польской републікы Александер Квашиневскі. Фотка: А. Зозуляк.

мая 1895 рока з Євдокії Дровняк, ту і провул ціле своє жытя. Нележке і барз коротке дітиньство при мамі – німій служниці, без няня, сиротиньскы роки дорастаня і молодости, дорослы роки, але без рідной хыжы, без власного кута. Нещесны роки выгнаня Лемків, кед збракло вшиткого свого, кед остал серед німой пусткы по ріднім слові, по ангельскым співі в улюбленій його церкви. (Остал, хоц го выгнано, раз і другій. Вернул ся Ту, раз і другій, до Отчызны. Вернул ся знад далекого Балтийского Моря. Трафил Домів, хоц го за бортака тримано, правда – за бортака іскром Божов позначеного, котрого шанувати мус. Вернул ся Ту, хоц вшиткы мудры в чужині остали.)

І роки славы – котра, сама в собі, обходила го тілко што віз кобылу, кед го переверне (тоту його прикмету вказано ай в секвенції фільму „Мій Никыфор“ / „Mój Nikifor“/, коли то на великій выставі в варшавській „Захенті“ вшиткы „тузы“ стали до фотографії і товды спостерегли што головної персоны неє, він уж сой нашол затишне од світа місце). Мал, до днешнього часу, выжше 300 выстав, в тым в найславнійшых ґалереях Світа – ништо спосеред славных артистів роджених в Польщи не може ся ту з Никыфором ани рівнати – бывал в світі і сам, але найкрасшым, найважнішым місцьом на землі оставала Крениця. Коли надышла остатня його осін, перебуваючы часово на лікуваню в Фолюшы, не хотіл там вертати. Чул, же листок його жытя тратит барвы, корчыт ся, прагнул, жебы впал долов Ту. Одышол до „ліпшого світа“ вшитко едно на шпытальній – санаторийній постели в Фолюшы, 10 жолтня 1968 рока. Та вернул ся до Крениці, нашол своє місце БЫТЯ, хоц была то долга дорога...

По смерти Никыфора выявило ся, же його „опікунам“ потрібна была лем його слава, його образы, не він сам. В польській документальній творчости, публіцистыці, фільмі, видит ся тых опікунів найчастійше в самых суперлятивах. Являют ся в красных барвах: „одкрыці“ Никыфора, пак тоты што причинили ся до выробліня фікційной метрики, пашпорту Никыфора з назвиском

Криниці, „жебы міг піти за границю” (а його правдивий персоналії були гарді виписані в метричальній книзі, ту же, в Криниці – виявив їх пак світу Павел Стефановскій). Являюч ся його правні і „автентичні” опікуны. Нераз (а в кульорах заєдно) підріслят ся, же то Поляки вшытко зробили для добра і славы Никыфора, підкріслят ся з павзом, котра мала бы суґерувати, же сами Лемкы не зробили нич, забываючы о тым, же Лемків ту такой не было, не зо своей волі. Отців сукцесу было полно, але коли Никыфор вмер тяжко было найти місце на місце вічного спочинку. Шкандалів было веце, та не лить ту глаголати о вшыткым.

Музей Никыфора орґанізувано аж в 1995 році, на сотну річницю народжыня, о 27 років по його смерті. Такой по тым факті зродил ся – хоц такы думкы были і переше – комітет будовы памятник Никыфорови (серед членів основателів был і пишущий тоты рядкы), але справа затігала ся, бо зас... не было місця де поставити памятник. Значыт ся, місце было, прекрасне, в центрі Дептаку, о 50 метрів пред Музейом Никыфора, лем не было на него згоды. Медже роками старань о памятник Об'єднання Лемків, яке любит голосны і медіальны sprawy, выступило до суду о правне приверніня правдивого імена і назвиска Никыфора. Выграло нелегку справу, чого мы нашій середньо-братній орґанізації ґратулювали в „Бесіді”. ОЛ влучило ся тіж міцно до sprawy будовы памятник (має центр діяня в Горах, йому ту близько). Лем же діяло хаотычно, по диктаторскы, операючы ся, особливо по Помаранчовій Революції, о плечы України, корыстаючы з нагоды што Польша міцно тоту справу поперла (чому мы, Лемкы, не были, напротив), а президенты Квасьневскій і Ющенко стали ся братанками. І, акуратні, в перспективі наближаючого ся Медженародного Економічного Форуму в Криниці, на котрым мал быти і президент Ющенко, выдумано велику політычну ґалю: памятник Никыфорови одкрыт президенты Польщы і України. Треба го отже збудувати в експресовым темпі. Проект, авторства Сергія Олешкы зо Львова, был од давна. І мы го акцептували. Але од проекту до памятник далека справа – техноложічна, фінансова. І товды нашол ся ґарант того вшыткого, з тым же еодночасно і... автор. Был ним проф. Чеслав Дзьвіґай, котрий задекларувал ся выконати артистычну страну безплатно. Зас меценас штуку Іренеуш Зволіньскій страну техноложічну – так же. Бурмістрови Криниці было тото по мысли.

Скликал зобрания, з участю тыж представителі лемківскых середовищ, на котре Голова ОЛ Стефан Гладик припровадил... третього автора, Михайла Колодко, з проектом – макетом. Комісія выбрала. Правда, як было до предвиджыня. Шкрабал ся по голові Голова. Штож, хтіл співати з високого „С”, забываючы о тым, же співання то штука. Забыл тыж, же хоц голова важнійша од ніг, треба позерати і на ноги, жебы голову не потолчы о камін. Не мож іґнорувати „нижньої”, місцевої власти, бо скраю хліб крают.

Стараня о памятник то епопея. Нес ту на ню гнеска місця, та, не можу ту лишити sprawy напису якій красує ся на Памятнику – НИКЫФОР / ЕПИФАН ДРОВНЯК. Же є він, якій є – ту речу нескромно – то моя справа. Яку высловил єм за нашим народом в Лемковині, котрий в повселюдным списі 2002 рока в 85% окріслил себе Лемками (спосеред тых, што одважили ся голосити до непольской народности).

Є напис, по лемківскы! Правда, „Елифан Дровняк” мал быти векшыма буквами, як є (в пропорції як на плакаті-афішы, нашого стараня), але вшытко робило ся барз скоро і готового великого моделю, якій пішол експресом до одливу, ани-м не встиг видіти...

Зато барз єм тремтіл – бо в нашым світі ничого не мож быти певным, покаль не взриш на власны очы – ци заправды напис на памятнику вкаже ся вшыткым очам в час одкрытя таким, якым МАЄ БЫТИ...

Президенты Польщы і... Литвы (як то доля быват шутлива), Александер Квасьневскій і Вальдас Адамкус, Маршалок Союму Влодзімеж Цімошевіч крачали уж ґу Памятнику. Уж стали попри ним. Слово взял Бурмістр Криниці Еміль Бодзьони. Слово выважене, розсудне, зо спомніньом вкладу старань лемківского середовища. Президент Польщы одкрыл Памятник, з деякым трудом – біле полотно не хотіло злізти з Никыфорового капелюха. Хтоси поміг, вышло. І товды широко, зелене, полне людьми Никыфорове намістя проголосило ся оплесками. Бурмістр попросил складати квітя. І дораз по найвекшых тузах, з велькым кошом польового квітя, серед котрого червеніли ся кысти калины і зеленіли колячы бодакы (таке было Никыфорове жытя), з написом: „Tu byłem i będę – Ту был єм і буду” – підышли нашы, по народному позбераны дівчата, Ольга ґрыч і Юлія Трохановска, за кошом же Андрій Копча – Ведучий Стоваришыня Лемків, Др Олена Дуць-Файфер, Віра Сандович-Бонковска – Ведуча Фондації „Рутеніка”. Як предвиджено было в сценарію, в тым моменті даным мі было повісти свій верш Повіл єс сьвіту, што хтіл єс... Бесідувал єм і смотрил в очы Президентови, Маршалкови. Виділ єм, же зрозуміли што хтіл єм повісти, што повіл світу Никыфор – Елифан Дровняк.

Президенты заєдно ся понагляют до „важнійшых” справ. Так і тепер одышли по кілках, ту описаных, хвилях. Але нам мило было, же наша делеґация вмістила ся в тым престоґовым часі. Думкы летіли деси там, до недавной минувшыны, припоминали прадідню мудріст – скраю хліб крают.

Свято по одході найвекшых тузів як бы пригасло, але не скінчыло ся. Были промовы тых, што мали дяку дашто повісти – о. прот. Василя ґалчыка, православного пароха Криниці, Стефана Гладика і інчых, што не до кінце чули ся сполнены. Та основном дальшом подійов были совершены молитвы і посвячыня Памятника через

- Пожеланя читателям Русина і Народных новинок на поштовій картці автора Памятника Никыфорови – проф. Чеслава Дзьвіґая. (Шкода, же в правый час єм не мав під руков поштову картку Криниці, жебы таке пожеланя написав і сам тогдовшній президент ПР Александер Квасьневскі.)

Митрополита Української Візантійської Церкви в Польщі (так офіційно зовуться ту Грекокатолицька Церква) Івана Мартиняка та єп. Григорія Ющак, враз численним духовенством.

В сценарії одкрытя не было посвячання, бо президенти ся все понагляють. Думало ся, што мож посвятити пам'ятник онедолга, 10 жолтня, в дни в котрым одышов до тамтого світа Никыфор. Але кед уж Пам'ятник покроплено, відомо, ниhto не буде го кропил друкыраз.

...Хыбаль дощы, што прийдут з осінньом слотом. І тоты Му не пошкодять. Никыфор – Епифан Дровняк в спижу-бронзі буде сой вічно сидіти і малювал. А дощы будут пересыхати на його капелюху, на картці, на пензлі, на хырбеті вірного пса його Гавкы. І спеки сонця уж му не пошкодять. Ани слова крытыкы – же не такі, як был живий, же за великій (бо был малий?). Нич му не пошкодит. Будут гу Ньюму приходити люде, не памятаючи о спорах што ся попри ним вели, не памятаючи о спонсорах, авторах. Він вирізбил себе сам, сам себе поставил. Ту был і буде!

• По святочнім одкрытю Пам'ятника Никыфорови, каждый ся хотів сфотографувати з притомным президентом ПР А. Квашневським (третій зліва), але тыж з автором пам'ятника і часточно спонсором проекту Ч. Дзвігаєм (пятый зліва). Окрем них, справа доліва: А. Копча, Е. Бодзєні, дівка П. Трохановского, О. Дуць-Файфер, П. Трохановський, молода Лемкиня і В. Сандовіч-Бонковска.

Фотка: А. З.

Мгр. Гавриіл БЕСКИД

Справа діл публічных

(Закінчіня з Русина ч. 3/2005)

Шеста капітола публікації під назвов *Справа діл публічных і народностна політика на Підкарпатській Руси І. Мадяры, Русины, Чехы, Українці (1918 -- 1945)* ся занимають проблематиков Підкарпатської Руси міджі 16. апрілем 1919 аж 10. октобром 1938.

І хоць на основі договорів ся Чеськословенсько завязало вытворити автономію з области Підкарпатська Русь, стало ся так властно аж місяць перед зряджінем в 1938 р. Штатну справу вели Чехы з помочов людей з Америки і Чех. Жатковіч з Америки, котрому ся не подарило вытворити автономію, резігнував – наслідовало дварічне замірне безвладдя. Владу в руках мав Чех Розсіпал, котрый приказав зреалізувати списованя людей). Неперестанно ся ведуть спори коло народностных вопросов і становліня границь. Підкарпатя аж до 1938 было частів (колонієв) ЧСР попри остатніх частях – Чеську, Мораві, Словенську, акурат Русиньско мало губернатора. Самособов были вытворены ступні штатной справы з центром в Ужгороді.

7. Народностны вопросы і штатна справа в часі влады „Чехів“ в Підкарпатській Руси в роках 1919 – 1938.

Урядно ЧСР была демократічным штатом. Наоко ся декларовав роз-

вой малорозвинутого Підкарпатя. Чути было симпатії к Славянам, главно кідь то могло быти выужыте в одношіню к іншым народностям, главно к Мадярам. Выужывала ся так звана присяга вірности к ЧСР

• Автор монографії *Справа діл публічных і народностна політика на Підкарпатській Руси... (1918 – 1938)* – Др. Йозеф Ботлік.

Фотка: А. З.

– втіканя Мадяр, тяжкы условія в Мадярську. До того періоду належить вытворіня тзв. мадярських партій, котры ся занимали главно

вопросами меншин і Мадярів, проблеми з языком, т. є. який язык поужывати в школстві, на суді. Векшинов ішло о чеський язык, але і о русиньський, а был тиск протів мадярізації. Наслідком заведжіня новой мены, дани, господарьского і політичного тиску на Підкарпатю было выстяговалецтво. Неґативно впливала і земельна реформа. Пошта зачала выдавати новы знамкы, а з тым завела ай новы назвы сел і міст, наприклад Ужгород (Унгвар), Мукачево (Мункач). У сфері языка ся формує лінія українська і руська, творять ся правила языка а каждый хоче, жебы ёго лінія перемогла. Каждая з ліній мала своїх прихыленців, мали їх русофілы і українофілы.

Абсурдна господарська ситуація была выслідком данёвого сістему, який запричінив голод людей на Підкарпатю.

8. капітола ся занимають проблематиков владной автономії під назвов Карпатська Україна – 11. октобер 1938, 12. фебруар 1939 аж 15. марець 1939 р.

В тій части ся споминають Віденьска арбітраж – становліня границь, кідь часть Підкарпатя была припоена к Мадярську (Будапешті), карпатсько-українська влада одходить до Хусту, а Хуст был выголошений за „главне місто“ Підкарпатя.

9. капітола ся занимають першым

віденьським рішінєм з 2. 11. 1938 – 15. 3. 1939, приходом Гортія до Ужгороду, обновлїнем „мадярьско-го“ жывота в Ужгородї і в припоєных областях. Автор публікації Йозеф Ботлік пише ай о сполупраці з Волошіновом партієв в Хустї аж покы не пришов 10. марец 1939, кідь Гітлер напав на ЧСР, респ. vznikнув Словенський штат, а Волошин утікати до Румуньска.

10. капітола ся занимає знову-припоїнем Підкарпатя ку Мадярьску і вытворїнем мадярьской воєньской справы міджі 15. 3. 1939 – 6. 7. 1939 р. Словенсько-мадярьскы спори ся скінчили по засягу Німецька. Воєньска справа, під впливом ґрофа Телекія ся снажила о то, абы із што-найменшыма проблемами ся перешло к обчаньській адміністративі.

11. капітола ся занимає госпо-

дарьсков владов в Підкарпатю од 7. 7. 1939 – 23. 10. 1944 р. На чело Підкарпатя Гортій выменовав комісаря-барона Перенія. Были обновлены школы, вытворена штатна справа, поужывав ся язык мадярьскый і руськый.

Послїдня 12. капітола обягує документи, ілюстрації, істочники, літературу, менослов, супис сел, міст і інштитуцій.

Инж. Александр ЖАТКОВІЧ

Зажыткы пленного з першой світової войны з Росії

По выпукнутю першой світової войны в 1914 році габурьський учитель Михал Жаткович наступив на руський фронт к своему плуку ракусько-угорьской армады. Ту, уж по пару днях проявила ся велика сила руськой армії, также ракусько-угорьска армада мусила уступити к польскому місту Ріманов міджі Кросном і Саноком. В тім часї учитель був повірений функції фронтowego писаря. При уступованю настала мотанія, котру выужыв еден вояк і обсадив учителю функцію писаря. Наслїдком того учитель був одкомандований к своїй ротї до закопів. Ту рота перебула цілу зиму. В яри 1915 зачала ся велика офензива ракусько-угорьской армады, почас котрой ёго плук наступив до атаку при Ґорліцях. Бої тримали скоро місяць. Наконєць руська армада мусила уступити. Почас того пронаслїдованя много руських вояків ся дістало до ракусьго плену. Їх потім посылали до тылу під командованєм ракусько-угорьских вояків. Тото постигло і учителя. В транспортї, котрый му був придїлений, было вісемсто руських пленных. На поміч му придїлили 20 вояків. Транспорт тримав 6 днів, но був без провіанту. Зато в завхаблєных селах учитель дозволив пленным накопати бандурок. При печіню бандурок вояци пили чай і співали облюблєны пісні. Учитель ся чудовав їх тройголосному хоровому співу.

Місяць по битцї при Ґорліцях руська армада наступила до атаку, причім учителів плук розбила. Руськы офіцеры в атакі ішли спереду з вытгнутыма шаблями, а перед нима батюшка з хрестом в руках. В тім бою попало до плену много ракусько-угорьских вояків, а міджі нима і габурьський учитель. По меншій переглядцї плены наступили дорогу до Росії. Притім їм руськы вояки кричали: „Ступай, Австрієць, в Росію, там хлїба хватїт“, а такой їм давали хлїб і рыбы, также Австріяци ся чудовали їх добросердечности. Дорога вела через Кїев і Москву до міста Казань. Ту їх розділили до меншых груп. Учителюва група ся складала із 300 пленных і была направлена до міста Чістополь, а потім до містечка Мамадыш над ріков Вядка. Родина, до котрой був придїлений, была мила і погостинна. Ґазда дому закликав учителя і ёго приятеля выкупати ся у парнім купелї (баня). Праві тото по довшїм часї барз потребовали.

Пізнїше, кідь уж ся ближе спознав з родиню, був пару раз позваний на чай. Раз збачів на столї біблію і попросив ґазду попозерати ся до нїй. Як єй взяв до рук і зачав читати з нашим русиньським призывом, ціла родина ся зачудовала і обдивляла го.

За короткий час був придїлений з далшыма 130 пленным на польногосподарьскы роботы до села Шереметівка. До села ся дістали шыфов по ріцї Вядка. Ту їх зась порозділєвали. Рано о 4-й годинї одходили на придїлену роботу. В недїлю їх пару раз командир одпровадив до церкви, де їм подакотры жытелї села давали по дві-три копєйки, а стало ся, же і старше шматя. За

короткий час учителя назначили за дозорцю і тлумача. На выкон той службы дістав осідланого коня. Даякий час плены ту были спокійны. Учителя пару раз позвали к поміщкови на чай. Кідь раз попросив даяку книгу на читаня, дістав ю. Но поміщкова дївка ся похвалила, же они читають векшинов французькы і німецькы книжки.

По даякім часї ситуація на господарствї ся згїршыла. Главню по тім, кідь ся стравованя згїршыло, а ведучій господарства (Нїмець) потребовав, жебы плены робили і в недїлю, і в свято. З просьбов злїпшыти страву к поміщкови одышов учитель. На то ся ведучій господарства погнівав, одобрав учителю коня і позбавив го функції дозорцї. Неспокійность міджі пленным нарастала. Не могли ся успокоїти з тым, же не можуть дотримувати особну гігієну, вырайбати собі шматя. І так в єдну недїлю рішили зістати дома і не йти до роботы. Спочатку за нима пришов стражник, пак і сам ведучій. Наконєць дістали приказ наступити до ряду перед домом поміщика, де їх обключили козаци на конях. К поміщкови привезла тройка з міста начальника шандарів, котрый ся войновых пленных опросив, чом не хочуть робити. На то выступив учитель і одповів – чом. Просив, абы їм дозволили еден день в тыждню постарати ся о особну гігієну, вырайбання шматя і под. Наконєць выступив поміщик і приобіцяв їм зістати дома, хоцьотрый день, залежно од погоды.

По скінчїню полєвых работ были в осени 1915 переміщены до военнопленного табора до міста Чістополь, де взимі ся росшырила епідемія – тїфус. Наслїдком того в таборї загинуло много заятых вояків. Учитель Жаткович з найближшыма приятелями, міджі котрыма був і медік, попросили ведучого табора, жебы їм дозволив устроїти ся мімо табора в місті на властны тровы. То ся їм подарило, но страшна хворота їх пронаслїдовала і ту. Міджі хворыма приятелями був і учитель. В тім часї пленных праві переселяли до сусїднєго міста – 50 кілометрів од Чістополя. Тяжко хворый учитель із 41-ступнєвом горячкова дорожю чудом пережыв з помочов приятелів, котры го вели попід пазухы, і з помочов медіка, котрый куповав лікы. Хвороту з них ніхто не наголосив, бо каждый ся бояв, же го одвезуть до бараку мертвых.

В яри 1916 ся ситуація поступно выліпшувала, бо в школах были выбудованы шпиталї, де ся хворы лічили. Із цілкового чїсла 2000 пленных, зістало жыти 300. В осени 1916 їх зась переміщовали. Учитель ся дістав до табора в місті Казань, де было коло 1500 пленных. Ситуация ту была цалком обстойна, но в осени 1917 дістали приказ переселити ся на Сїбір. Начальник табора, котрый сі учителя облюбив, порадив му зістати в Казанї, але приятелї го умолили, абы ішов з нима. Свою хыбу скоро ожалїв, бо при переходї через Урал за сильных морозів, а много раз і од голоду, при споминцї на казаньского начальника добрі же не зышов з розуму. Наконєць по місяцю дороги в 40-ступнєвых морозах дістали ся

до міста Березовка. В місті був великий воєнський табір, де в мірний час було коло 30 000 руських вояків. До тих таборів тепер помістили ракусько-угорських пленных і такої їх поприділєвали на роботу. Учитель ся дістав до партії, котра різала і носила дерево до кухні. За пару тижнів ся пленные могли пригосити на місто писаря в шпиталю. Пригосило ся 5 людей, міджі ними і учитель. Спочатку мусили ся піддати экзаменови, котрый ся складав з диктату і конверзації. По успішнім экзамені їх поприділєвали на окремы одділіня шпиталю. Поступом часу, вдяка тому, же учитель ся голосив за карпатського Русина і говорив по русиньскы або карпаторуськы, став ся міджі лікарями і милосердныма сестрами облюблений так, же го зачали называти Михаїл Михайлович а пізніше го зробили главным писарём. В тій функції приправлєвав приказы, в котрых приділєвав докторів і сестрички до службы. Приказы давав підписовати ґенералному докторови. В тій роботі ся обявляли і комплікації, бо все ся нашов дахто, хто выжадовав вымину або заступованя, што мусив такой вирішувати.

В 1920 році уж было видно, же ситуація в місті і в шпиталю ся мінить. Большевіцкы войска поступовали із западной Росії на выход, а чеськословеньскы легіонарі ся вертали домів. Кідь большевіцкы войска ся дістали до Іркутська, ґенералный доктор одышов із шпиталю. За ним потім одышли і далшы докторы і сестрички. Учитель з приятелями зістали безрадны. За короткий час ся

дізнали, же на штацієні стоїть санітарный влук, котрый везе чеськословеньскых легіонарів до Владівостоку. Пленны собі выбрали в шпиталю потверджія о тім, же были там госпіталізованы і з тым ішли за начальником влаку з просьбов взяти їх із собов до Владівостоку, а потім домів. Начальник Прохазка як увидів написане мєно Жаткович, без роздумованя доволив і повів: „Самопонятно, ходьте на Підкарпатську Русь, де є ваш мєновець Жаткович губернатором“.

Тогды учитель першыраз учув слово „Підкарпатська Русь“ і мєно губернатора. На причині была тота скучность, же уж рік і пів не діставав писма з дому.

Такым способом дістали ся вшыты без проблемів до Владівостоку. Ту по довшім часі був їм приділений америчкый воєнський корабель-логан, котрый їх переправив через Тихый океан коло Індії через Суєзький переплав і Середнєземне море до Трієсту. Ту переступили на влук, котрым ся дістали до нової републіки, до Чеськословеньска, до Чеськых Будєєвиць. По розлуччі із транспортом ся учитель дістав до Жіліны, де собі купив за послідні грошы хліба, а потім в Кошіцях му незнамый Чех, котрому ся полюбила ёго руська уніформа, пожычів 100 Кчс. З тым ся дістав до Михаловець, де був демобілізований, а за пару годин до Міджілаборець, де го на штацієні чекала ёго жена Елена, з котров ся не відів шість років... .

Взникла Академія русиньской культуры в Словенській републіці,..

... конкретно на установчій громадї в Пряшові 10. септембра 2005. Є то перша, мож так повісти, філіалка Світової академії русиньской культуры з центром у Торонті (Канада), на челі якої стоїть президент і філантроп в єдній особі – Штефан Чєпа. Вдяка нєму могла взнунити і наша „філіалка“, і ёї вебова сторінка на интернеті у трьох верзіях – русиньскій, словенській і анґліцкій, котру собі можете попозерати і прочітати, што Вас інтерєсує, на адресі: www.rusynacademy.sk, а сторінку світової академії у двох верзіях – анґліцкій і українській на адресі: www.rusyn.org. Будеме рады, кідь нам будете посылати свої інтерєсны і ориґіналны статі до окремых рубрік вебової сторінки Академії русиньской культуры в СР – Акції, Архітектура, Вытварництво, Ґеоґрафія, Ґєнеалогія, Економікія, Етноґрафія, Интернет, Історія, Світовый конґрес Русинів, Місто, Музика, Література, Освіта, Оцініня, Політіка, Прєса, Реліґія, Розглас, Сєло, Спів (Фолклор), Спонзорство, Театер, Телевізія, Молодеж, Штіпендії, Язык – е-майлом на адресу: rusyn@stonline.sk, info@rusynacademy.sk або поштов на адресу: **A. Zozulak, Akadémia rusínskej kultúry na Slovensku, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, Slovensko**. Допєреду вшыткым щіро дякуєме.

Ближе ся о новій русиньскій інштитуції – Академії русиньской культуры в СР можете дочітати в Народных новинах ч. 35 – 41/ 2005 або на споминаній вебовій сторінці: www.rusynacademy.sk. **А. ЗОЗУЛЯК**

- **На першій сторінці обалкы:** Іван ОРЛАЙ, псевд. Орлаян, Орлов нар. ся 1770 року в Хусті на Підкарпатю, также т. р. славимє 235 років од ёго народжіня. Быв доктором медицины, історіком, педагоґом, про нас є цінна ёго научна работа „История о карпатороссах, или о переселении россиян в Карпатские горы...“ (1804).
- **На другій сторінці обалкы:** Молода музикантка... **Фотка: А. З.**
- **На третій сторінці обалкы:** Деревяна церьков св. Николая Чудотворця із 1794 року зо села Чорноголова (В. Березнянский район), тепер стоїть в сканзені Закарпатської областной народной архітектуры в Ужгороді.
- **На четвєртій сторінці обалкы:** Цінности русиньской архітектуры в сканзені Закарпатської областной народной архітектуры в Ужгороді **Фотка: А. З.**

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочи Міністерства кул. СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín a ľudové noviny, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR**. Телефон: **051/772 56 29**. Передплатне на рік 120 корун, до сусідніх шт.: 350 корун, до ост. штатів: 22 америчкых долларів, І. класов – 26 долларів. Шефредактор: **Александр ЗОЗУЛЯК**, заступкыня шефредактора: **Анна ПЛІШКОВА**, редакторкы: **Кветослава КОПОРОВА, Марія МАЛЬЦОВСКА**. Друкує Датапрєсс у Пряшові. Регістрацне чісло: **МК SR 418/91. МІС 49 589**. Адреса часопису на интернеті: www.rusynacademy.sk; E-mail: rusyn@stonline.sk. Выданє в октобрі 2005 р.

